

גליון ישרון

הוצתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשס"ט

גליון חשון תשלי"א

מנחם בן-ישר : על סידורי תפילה חדשים

✱

צבי קפלן : בין אדם לחבירו — יסוד לכל התורה

✱

יעקב אבן-חן : יסוד בית הכנסת של הרמב"ן

✱

שלום אנטמן : ולקחתם לכם — משלכם

✱

ש. סתו / מ. ריגלר : מאוצרות ספרית ישרון

✱

שילם ורהפטיג : מעמדו המשפטי של השמש

✱

דוד רידר : על עניינים שונים בישרון

זמני התפילה לחודשי מרחשון וכסלו

פ' נת א' חשון (31.10.70)		פ' תולדות כ"ט חשון (28.11.70)	
תפלת מנחה	בשעה 4.40	תפלת מנחה	4.20 "
קבלת שבת, דרשה	" 4.55	קבלת שבת, דרשה	4.35 "
לימוד "עין יעקב"	" 7.00	לימוד "עין יעקב"	7.00 "
שחרית	" 8.00	שחרית	8.00 "
מנחה גדולה	" 12.45	מנחה גדולה	12.45 "
מנחה	" 4.25	מנחה	4.10 "
ערבית במוצש"ק	" 5.25	ערבית במוצש"ק	5.10 "
פ' לך לך ח' חשון (7.11.70)		פ' ויצא ז' כסלו (5.12.70)	
תפלת מנחה	" 4.30	תפלת מנחה	4.20 "
קבלת שבת, דרשה	" 4.45	קבלת שבת, דרשה	4.35 "
לימוד "עין יעקב"	" 7.00	לימוד "עין יעקב"	7.00 "
שחרית	" 8.00	שחרית	8.00 "
מנחה גדולה	" 12.45	מנחה גדולה	12.45 "
מנחה	" 4.20	מנחה	4.10 "
ערבית במוצש"ק	" 5.20	ערבית במוצש"ק	5.10 "
פ' וירא ט"ו חשון (14.11.70)		פ' וישלח י"ד כסלו (12.12.70)	
תפלת מנחה	" 4.25	תפלת מנחה	4.20 "
קבלת שבת, דרשה	" 4.40	קבלת שבת, דרשה	4.35 "
לימוד "עין יעקב"	" 7.00	לימוד "עין יעקב"	7.00 "
שחרית	" 8.00	שחרית	8.00 "
מנחה גדולה	" 12.45	מנחה גדולה	12.45 "
מנחה	" 4.15	מנחה	4.10 "
ערבית במוצש"ק	" 5.15	ערבית במוצש"ק	5.10 "
פ' חיי שרה כ"ב חשון (21.11.70)		פ' וישב כ"א כסלו (19.12.70)	
תפלת מנחה	" 4.25	תפלת מנחה	4.25 "
קבלת שבת, דרשה	" 4.40	קבלת שבת, דרשה	4.40 "
לימוד "עין יעקב"	" 7.00	לימוד "עין יעקב"	7.00 "
שחרית	" 8.00	שחרית	8.00 "
מנחה גדולה	" 12.45	מנחה גדולה	12.45 "
מנחה	" 4.15	מנחה	4.15 "
ערבית במוצש"ק	" 5.15	ערבית במוצש"ק	5.15 "
פ' מקץ כ"ח כסלו (26.12.70)			
תפלת מנחה	" 4.25	תפלת מנחה	4.25 "
קבלת שבת, דרשה	" 4.40	קבלת שבת, דרשה	4.40 "
לימוד "עין יעקב"	" 7.00	לימוד "עין יעקב"	7.00 "
שחרית	" 8.00	שחרית	8.00 "
מנחה גדולה	" 12.45	מנחה גדולה	12.45 "
מנחה	" 5.20	מנחה	5.20 "
ערבית במוצש"ק	" 5.20	ערבית במוצש"ק	5.20 "

ישיבת ירושלים

ירחון בהוצאת הסתדרות "ישרון", ירושלים
בעריכת צבי כורץ

המערכת: נ. בן-מנחם, ש. הכהן וינגרטן
ב. קוסובסקי

המערכת וההנהלה ת.ד. 7018 ירושלים

שנה ג, גליון ט"ו, ז' במרחשון תשל"א, 6 בנובמבר 1970

ה ת ו כ ן :

טור הטורים	3
מנחם בן-ישר: על סידורי תפילה חדשים	5
צבי קפלן: בין אדם לחברו — יסוד לכל התורה	9
יעקב אבן-יחן: ייסוד בית הכנסת של הרמב"ן	12
שלום אנטמן: ולקחתם לכם — משלכם	15
ש. סתו / מ. ריגלר: מאוצרות ספרית ישרון	17
ד"ר שילם ורהפטיג: מעמדו המשפטי של השמש	19
מאיר י. פרת: דרשים חדשים על התפילה	21
שואל כענין ומשיב כהלכה	22
ד"ר דוד רידר: על עניינים שונים בישרון	23
מכתבים לעורך	27

טור הטורים

ימים גדולים

ימים של מועדי תשרי בתקופת השנה הם ימים שבתי כנסיות מתמלאים מפה לפה ומתאחד העם בלב אחת לשאת תפילה לפני יושב מרום ולבקש שנה של ברכה לכל מובנה.

בלב אחד ושלם מבקש העם כולו שנת שלום למדינתנו ועימו מבקשים תפוצות ישראל באשר הם נחותים.

טעם של שלום טעמנו בימים אלה כשהונחו כלי המשחית ורחב הלב כשלילות שלוות ירדו על גבולותינו וסימן נאה הוא שתחילתם בימים אלה שחשבון הנפש האישי והלאומי מתבקש. נאמרת התפילה בשלמות של שלום כשאינה נטרפת בדם ואש ותימרון עשן. יוצאת הנפש לשלום אמת למען נכוון משאבינו לבניין הארץ לנו ולאחינו באשר הינם.

התפילה שבלב היא גם להאדרת ייחודנו כעם בעל ממדי כוח ומוסר גבוהים ושונים מאלה של שכינינו הקרובים יושבי גבולות שכן ראינו גם ראינו מה בין בני לבין חמי, אותה "אחוות לוחמים" שקמה עלינו להשמידנו הפכה למחזה זוועה של חרב איש ברעהו של שפיכות דמים בעלת ממדים של טבח מן הגרועים שחזתה ההיסטוריה — זה פריה של אחדות שקר. גם כריעתו־קריסתו של

גדול שבאלילי אדם שעליו השליכו רבים יהבם ושמם בשר זרועם מלמדת קרובים ורחוקים שבעמנו שאותו ייחוד שלנו, אותו מוניטין שלנו הוא הדביקות בצור ישראל שעינו פקוחה עלינו לטובה. יעמדו נא ימים אלה בסימן של אחדות גדולה — אחדות הרוח, והיו חופפים עלינו כל הימים לחיווק יסודות של אחדות אמת לשלמותינו ולשלמות עתידנו.

"ישרון" לקליטת העליה

רבות עושה המדינה לקליטת עולים ואין לך עניין שכה שרוי בתודעת ממשלת ישראל כנטיעתם השלמה של רבבות ישראל באדמת ישראל.

ראשית, נתונה הדעת לקליטה הכלכלית, ולימד הזמן לקח רב ממדים, כיצד להכין העולה משעת עקירתו מארץ מוצאו ועד הנחתו השלמה בארץ ישראל.

יש לומר שבכך צעדנו צעד גדול אל סיפוק הצרכים הפיסיים שהם הלחם שהאדם אוכל. אולם, הבחירה של קליטה חברתית-תרבותית עדיין רופסת וצריך לומר שלימוד רב היא צריכה שכן "לא על הלחם לבדו יחיה האדם" וגו'.

אותה השתייכות קהילתית שהיא בעומק תודעתו של העולה ואמורים הדברים בעולי ארצות המערב שהזיקה הקהילתית-רוחנית היא חלק נכבד מודע ובלתי-מודע של מערכת השאיפות האישית-חברתית — זו, לא באה על סיפוקה.

רואה אתה תוך שיחה ראשונה עם עולה בעל צרכי השיג גבוהים שלא ניתנה המחשבה לעניין זה וכשאתה שואל לארץ עלייתו הרי שהוא עונה לך מיניה וביה, בא אני מעיר פלונית וחבר אני לקהילה פלונית וחניכתי אצל פלוני רב ומנהיג בעדתי.

יש לה לקהילת ישרון הכלים לקליטה קהילתית ונאמרים הדברים בפגישות הכירות של יצירת חברות של הכנסת אורחים של שיחה בין אישית ואז תיווצר תקשורת ברוכה שממנה ייהנו הנקלט והקולט כאחד. כמובן, כרוכים הדברים בפעילות קהילתית-תרבותית רבת פנים.

אגפו החדש של בית ישרון הוא האכסניה שתפתח שער רחב רחב לקליטת עולינו היקרים מקטנם ועד גדולם.

בקומת המעמקים ייפתח מועדון לפגישת ילדי ישרון עם ילדי העליה לפעולות משותפות ולכך תיתן יד מחלקת החינוך העירונית. באולם הקהילה ייפגשו ישנים עם חדשים לפעולות תרבות, להרצאות, לטיולים, למסיבות, לערבי הידברות שכל עיקרם היא לעשות קירוב אחים עולים. וכל זה למען תהא קהילת ישרון מתחדשת, ואל בית הכנסת ינהרו המוני מתפללים חדשים למלוי החלל שנוצר.

כולנו ניתן יד לפעולה זו בקרוב.

הסתדרות ישרון ומערכת "טורי ישרון"

מברכים את

הרב שמואל נתן וביתו לרגל ארוסיו של חברנו יואל עם בח"ל יעל

מערכת "טורי ישרון" מברכת את

חברינו י. מ. גלעדי וישראל גלעדי ורעייתיהם

להולדת הנכדה-הבת

על סידורי-תפילה חדשים

מנחם בן-ישר

א

ט

ורי ישורון" תמוז תשכ"ו פרסם בקורת על סדור-תפילה חדש אז, הלא הוא סידור הוצאת "מסדה", ערוך בידי דניאל גולדשמידט. המבקר נ' בן-מנחם התעכב, נוסף לכמה פרטי-נוסח, בעיקר על עיצובו הצורני של הסידור, כגון, שפרקי התהילים שבתפילה מפסידים הרבה מרושםם על המעיין, שאינם ערוכים בדרך שירה. אם סידורי אבותינו לא הקפידו בכך הרי זה לא רק, כהערת המבקר, מטעמי חיסכון; גם סידורים מהודרים ומעוטרים כך נהגו. אלא, שאותם דורות לא רגילים היו בקריאת שירה, וגם לא נתנו לבם למבנה הספרותי של פרקי תנ"ך ותפילה. ודורנו, שאני.

ונוסיף: בסידור החדש קשה למצוא שיטה לגבי עריכת פרקי-שירה בתר-מקראיים. "אדון עולם" ערוך כשירה; "גדל" — כפרוזה; "אסדר סעודתא" — כשירה, "יה-רבון" — ברמזי שירה, ושאר זמירות השבת נדפסו כפרוזה.

סידור התפילה משרת את היהודי מדי יום בימיו, וחייב להיות נוח ונעים בשמוש. במיבחן זה, אין סידור "מסדה" עומד. המשתמש בו נאלץ לדלג ולחפש מדי פעם, כגון: בשחרית שבת מפסוקי דזמרא, המצויים בתפילת חול, אל "נשמת"; בשחרית חול, לדלג על מזמורי השבת; ובמוצאי שבת נקפץ: מ"לדיד ברוך" אל ערבית חול, משם חזרה אל "ויהי נועם", משם לסוף שחרית לקריאת "עלינו", ופעם בחודש דילוג נוסף משם לברכת הלבנה (המכונה בסידור משום מה בכינוי העממי "קידוש לבנה" — איזה קידוש יש כאן?); ובימי הספירה נוסף עוד דילוג לסוף הסידור.

במיחד יצאה הגזירה על תפילת "עלינו", שהודפסה רק פעם אחת, בסוף שחרית של חול. כנראה, עקרון הוא, שכן, אחר ערבית של חול נותרו שלוש-רבעי העמוד חלקים, ו"עלינו"

לא הודפס שם. אמת, סידורים רבים נוהגים מנהג מעין זה ב"עלינו", וייתכן שסיבתו היסטורית, שכן "עלינו" היא מהתפילות המאוחרות שנכנסו לסדר יום-יום, ומדפיסים ראשונים עדיין ראוהו כעין תוספת-לואי. על-כל-פנים, סידור חדש ראוי לו לנהוג כאן בהגיון ולא כמסורת, המרגיזה ומפריעה את המתפלל תוך תפילתו.

ובדומה, "על הנסים" לא הוכנס לא בברכת המזון ולא בתפילות שבת וראש-חודש, כך שב-תוך תפילת-עמידתו חייב אדם לדפדף ולחפש. לעומת זאת, "יעלה ויבא" עלו ובאו כולן במקומן. ומאי ביגדיהו?

נכללו בסידור קריאות התורה של שני וחמי-שי, מתוך ההנחה שבתפילות-חול אין אדם נזקק לחומש. מדוע איפוא, חסרות הפרשיות וההפטות של תעניות ציבור, של חנוכה ופורים? וכן, כולל סידורנו את עמידות שלוש הרגלים ואת קידושיהם, מתוך הנחה לכאורה, שישמש את בעליו גם בימים הטובים. ואם כן, היה צריך לכלול את התפילות המיוחדות לרגלים: גשם וטל, הושענות והקפות, אקדמות וזיכור, כפי שאומנם זכו להיכלל תפילות הסוכה והלולב, עירובי תבשילין, ותחינת הרגלים שבהוצאת ספר-תורה. לידה הודפסה גם תחינת הימים הנוראים; לשם מה, כשלא הוכנסו בסידור תפילות ראש-השנה ויום-הכיפורים, ובדין. לשוא ביקשנו איפוא למצוא קו מנחה ועיקרי בעריכת העורכים.

ב

אם שבח סידור-מסדה הוא בנוסחו המתוקן, גם כאן אין שבחו שלם. ולא אפרט בהגהות-הנוסח לגופן, כי בהן לעולם יש דעות לכאן ולכאן, ולעולם יש מקום להוסיף, לשפר ולתקן. במקומות הפרובלמטיים ניתנו שתי נוסחאות אלטרנאטיביות, האחת בטכסט והאחת לידה בסוגריים, כגון: הנוסח המתוקן והנכון "ובנעימה

שמתבקשת המסקנה, שנוסח "ספרד" החסידי השגור אינו ניתן כלל לעריכה שימושית-מדעית, ובמקומו יש לבחור לכתחילה בגיוונו המתוקן והמבוקר, הוא נוסח חב"ד.

ג

עבודת-עריכה שימושית לנוסח "ספרד" ניסה לעשות הרב הראשי לצה"ל, אלוף שלמה גורן, בנוסח האחד של "סידור תפילות לחייל", הסיי-דור המופץ בכל יחידות צה"ל. העיז וקפץ הרב גורן קפיצה נחשונה והכריע במעשהו ביוכוח, הדרוש והמותר לדורנו, דור קבוץ הגלויות וה-עדות, להנהיג נוסח ארצישראלי אחד. הכריע הרב מתוך הצורך המעשי המתגלה יום-יום בצה"ל, ואליבא דאמת, לא רק בצה"ל. בשיכונים, במושבות, במוסדות נוער ובכתי ספר מתפללים יחד בני עדות רבות; ודרוש נוסח אחד, לפחות לדור הצעיר שאין לו לא קשר רגשי-נוסטלוגי ולא קשר הלכתי מחייב למנהגי קהילתו שבגולה; ולבל תימצא תפילת הציבור הבאה לקרב ולאחד לבם של ישראל, מרחיקה ומפרידה אתים חס-וחלילה.

לסידור צה"ל לא הוקדמה הקדמה, שנוכל ללמוד ממנה את דרך עבודת העורך או העורכים; לכן אין לנו לדון בו אלא לפי מה שלפנינו. רומנטיקאים היו בוחרים לצה"ל את נוסח אשכנז או אף נוסח בני רומא, הקרוב ביותר לנוסח א"י הקדמון, כדי לחדש במדינתנו מסורת ארצישרא-לית עתיקה. ובכל זאת, הטיבו עורכי הסידור כשהשתיתוהו על נוסח ספרד, כנראה מתוך השי-קול המעשי, שרוב מתפללי ארצנו נוהגים באחד מנוסחי ספרד.

ואיזה מגוון ספרד הושתת יסוד לנוסח צה"ל? הדעת נותנת שנוסח חב"ד ראוי לכך, ומשלו-שה טעמים: ראשית, זה הנוסח הספרדי היחיד, מהנהוגים עתה, שנבדק והותקן בידי חכמי תורה, ולא צמח צמיחה מקרית גרידא, כרוב נוסחי התפילה. שנית, כתוצאה מכך מצטיין נוסח חב"ד בבהירות ובקיצור לעומת רוב נוסחי ספרד המת-אפיינים באריכות וסירבול. שלישית, יותר משאר נוסחי ספרד, קרוב נוסח חב"ד בכמה פרטים לנוסח אשכנז, ועל כן יכול להחישב כנוסח ממצע

קדושה" בטכסט, ולידו בסוגריים הנוסח השגור, אך משובש כנראה "ובנעימה, קדושה" וגו'. כאן היה על העורך להחליט, אם לשמור על המקובל והשגור, אף כשבטעות יסודו, או אם לדחות מפני המתוקן והנכון. באמת, הבחירה הזאת קשה היא ואחראית. לא הטיב העורך בהשמטו מהבחי-רה, ובמוסרו אותה לידי המתפלל, אשר בדרך כלל חסרה לו ההכשרה והידיעה לקרב ולרחק נוסחאות. וכאן, גם הערת העורך בהקדמתו לסיי-דור, אין בה כדי להושיע את המתפלל הנבון. ב"ראשית דבר" למהדורה נוסח ספרד, מתאר המהדיר את תוצאותיה הנוראות של העמדת שתי נוסחאות זו ליד זו, בסידור אחד. והנה, בסידורו עושה העורך אותו דבר נורא עצמו, אף שמוסיף במהדורה הספרדית (אך לא האשכנזית!) אוהרה, לבל יקרא המתפלל שתי הנוסחאות כאחת!

אם במהדורה האשכנזית מועטות הברירות בין נוסחאות, הרי מרובות הן במהדורה נוסח ספרד, עד כדי אפיון מהדורה זו, שכן, "ספרד" זה, הנוסח החסידי, הוא עצמו כולו מעשה מרכבה של נוסחי אשכנז וספרד, לכן מרובים בו שיבושים וכפי-לויות, שבא העורך לתקנם. והגדיל העורך לע-שות, בצרפו ל"ספרד" זה גם את נוסח חב"ד, שהוא אמנם תולדת הנוסח החסידי, אך מתוקן ומנופה ממנו עד שיש לראותו כנוסח בזכות עצמו. והתוצאה, כגון ברכת הרפואה שבעמדת-חול, ובה מוצעות לפני המתפלל שלוש נוסחאות: א) המכונה "נוסח עתיק", והוא הספרדי ממש. ב) המכונה "נוסח ק"ק וחב"ד", והוא הנוסח האשכנזי. ו-ג) בתוכו, חוספת מלה אחת כמנהג חב"ד. והמעניין שבדבר, שאף אחד משלושת הנוסחים האלה אינו שגור על פי מתפללי "ספרד" החסידי, כי אלה צירפו יחד את הספרדי עם האשכנזי, ויצא העגל הזה.

על כגון דא כבר נאמר "תפסת מרובה לא תפסת", יש פה נסיון אנליטי של הפרדת נוסח "ספרד" למקורותיו, אך המתפלל בסידור זה לא יוכל לכוון לבו לתפילתו. תוך כדי תפילה ייאלץ לערוך מחקר השואתי בין הנוסחאות הניתנות לפניו, ולברור את הנראה לו. עמידת החול שב-סידור זה אינה ניתנת לתפילה רווטה, כי כמעט בכל ברכה יש אלטרנטיבות של נוסחים. ייתכן

שהוא ה"עלינו" המקורי והעיקרי, חסר גם בסידור זה"ל הפסוק "שהם משתחיים להבל" וגו'.

איני יודע למה נוסח ארצישראלי ממשיך להחזיק במוצג המוזיאוני של "יקום פורקן" לריש גלותא וצ"ל, במיוחד כשהנוסחים הלא-אשכנזיים אינם מכירים תפילה זו.

רשלנות ניכרת בשינויים שנעשו בגלופות משום דיני ארץ ישראל; כגון: במוסף של סוכות. אומנם נקבע לכל יום קרבן אחד, ולא שני קרבי-נות כמנהג-הספק של גליות. אך ליום האחרון נשארה הכותרת "לשמיני עצרת ולשמחת תורה", כאילו הם שני ימים. בסיסם ובחתימה של ברכה מעין שלוש מודפס כנוסח הגליות "על הפירות", "על הגפן", ורק בתחתית העמוד נוספה הערה, "על פירות א"י: על פירותיה, ועל פרי גפנה". והלא הנוסח הארצישראלי היה ראוי לשימו עיקר: פירות ויין תוצרת חו"ל כמעט שאינם מודמנים לנו. בסדר ברית-מילה לא באה ברכת שהחינו, שלפי מנהג א"י אומרה אבי-הנימול.

תמוה טיפול סידור זה"ל בעירובין, עירוב חצרות, תחילתו ארמית, ורובו עברית. ערוב תחומין — כולו עברית. בערוב תבשילין יש נוסח עברי לאומרו בבסיסי זה"ל, ותחתיו "כל אחד בביתו יאמר" — הנוסח הארמי. ממה נפשך, המ-בין ארמית, יוצא בו ידי חובתו גם בצה"ל. ושאינו מבין, גם בביתו אינו יוצא ידי ערוב בארמית, וברכתו חשש ברכה לבטלה. ואם לגבי "כל אחד בביתו" חששה הרבנות הצבאית לפסוק כנגד הנוסח המקובל, אין כאן חשש: כבר פסקו ספרי ההלכה (כגון: חיי-אדם כלל קי"ט ס' כ"ד; "אוצר התפילות" עמ' ר"צ) שערובין והצהרות ארמיות כדומיהן ייאמרו בכל לשון שמבין. בהג-דו-ת-פסח כגון הגדת מהר"ל והגדת הראי"ה, כבר בא התרגום העברי ליד "כל חמיעא" הארמי; בסידור זה"ל — רק בארמית.

ואפשר להוסיף תמיהות. בברכת המזון מוזכר חג ששמו "השמיני חג העצרת". במוסף הרגלים: "שמיני חג העצרת". בעמידת הרגלים: "שמיני עצרת החג", ובקידוש "השמיני העצרת החג". כנראה לא רצה הבעל-המדפיס להכניס ראשו במחלוקת גדולים, לכן נחננו כמעט את כל האפ-שרויות. אם את סידור "מסדה" בקרנו על החסר

ומתווך בין הקצוות, כדי שאף עדה לא תראה חלקה מקופח במנהג האחד.

מבחינה טכנית השתמש סידור זה"ל בגלופות "סידור השלם" נוסח ספרד החסידי, בהכנסת שינויים מעטים, ולדעתי, מעטים מדי. כך, במקום הכפילות והזרות הדקדוקית * של לשון "שומע תפילת כל פה עמך ישראל", גורס סידור זה"ל "תפילת עמך ישראל". ותמוהה בחירה זו, של הנוסחה האשכנזית דוקא, בעוד שכל הנוסחים הספרדיים והמזרחיים גורסים "תפילת כל פה". ושוב, באותו עמוד בברכה הבאה, במקום "ולת-פילתם שעה" הספרדי, בחר ב"רצה ה' ד' בעמך ישראל ובתפילתם" כאשכנז, הנראה לי אומנם מתאים ויפה יותר, ובכל זאת: גם נוסח אחד חייב לדבוק בנוסח יסוד אחד. תמהתי באותה ברכה גם על הפיסוק, המפריד בין "אישי ישראל" ומשייכם כלפי מעלה, ובין "ותפילתם" המשוויד כלפי מטה. ידוע הפלפול שגרם לאותה הפרדה, אך לפי פשט התפילה, שייכים יחד אישי ישראל ותפילתם, ובתפילה שבמקדש מדובר פה, שחת-קבל ברצון עם אישי ישראל בהיבנות המזבח.

לעומת זאת, לא נגע סידור זה"ל כלל בשאר שיבושי הכפילות שהכניס "ספרד" החסידי לעמי-דת החול, כגון "בשלומך ברוב עוז ושלום"; כך נראה הכפל רפואה — מרפא. אף שאין כבר כפל "מכותינו" שבו הוכר רוב סידורי ספרד החסידי, שכן גם הגלופות ב"סידור השלום" גם הקוריוז של "ומצפים לישועה" בחלק מברכת צמח דוד. אך המתמיה ביותר: גם חתימת "שומע תפילה" תוקנה רק בשחרית של חול. ואילו המתפלל באותו סידור-זה"ל מנחה, ערבית ותפילת מוצאי שבת, ימשיך לומר "תפילת כל פה עמך ישראל". לעומת זאת, עקבי סידור-זה"ל בתפילת עלינו הניתנת בסוף כל תפילה, חוץ מערבית דמוצאי שבת (מדוע ההפליה ?) ותמיד מוחזרת שם הש-מטת הצנזורה אל תיקנה. ונדייק: כמעט תמיד, כי דווקא בתקיעתא דבי רב שבמוסף ראש-השנה,

* זרות דקדוקית ולא דוקא שגיאה, שכן מצינו בברכת זמירות שבמנהג ספרד "מהולל בפה עמו" — פה כסומך.

ומוסף של שבת. באיו זכות וזכותה מנחה של שבת לעלינו משלה?

דומה לו בסידורו הכללי, סידור "תפארת יש-רים" שבהוצאת צ"י מנצור משנת תשכ"ה. אודה, שמזמן קינאתי באחינו הספרדיים, הנהנים מהסידורים הנוחים והשימושיים של מנצור, ושזכותו אינם צריכים לחפש "עלינו", שכולם במקומם. עתה זיכתה הוצאה זו גם את אחיה האשכנזים בסידור דומה; אך מסתבר שהמו"ל לא התייעץ במביני תפילה אשכנזית, וכמה תקלות תעדנה: יש הושענות והזכרת נשמות, אך אין הקפות. טל וגשם, בערבית של חול מודפסת ברכת "ברוך ה' לעולם" שאינה נוהגת בא"י. לתיקוני-שבת (עמ' שכ"ח) הסתננה הערה "פאר דעם עסען זאגט מען דאס"; במוסף רגלים מדובר על "חזו"מ פסח ושני ימים אחרונים של פסח", וכך בהלל. לא ניצל איפוא סידור זה ממכת עריכה רשלנית, שבה לקו רוב הסידורים המודפסים בא"י.

שני הסידורים, סידור מנצור וסידור "עם יש-ראל" של סיני, אין להם יומרה של עקביות או דיוק בפרטי-נוסח, ולא נבוא עמם בטרוניה בנושא זה. אך — נבוא בטרוניה עם עדת ישראל שבארץ ישראל, ועם הוצאות הספרים בעלות המוניטין (תרתי-משמע), שטרם זיכנו בסידור-תפילה ישראלי תקין ומושלם: סידור שאין בו חסר ולא יתר, סידור המדייק בניסוחו ובלי-שונן, סידור שיגבש את העדה המתהווה כאן סביב נוסח אחד; וכאמור, נראה לנו שנוסח אחד כזה ראוי שיתבסס על נוסח חב"ד, תוך שינויים קטנים, שאינם באים לכלל בעיה הלכה-תית, והמתבקשים מצורך המקום והזמן.

בקשת-הדיוק של סידורי מסדה; בקשת האחידות של סידור צה"ל; בקשת השימושיות של סידורי מנצור וסיני: כל מידות אלו, שלא מוצו עדיין, אם תגובשנה יחד ותושלמנה, תוך שימוש גראפי-פונקציונלי נכון של האות העברית לגווניה, אוי נזכה לסידור הישראלי המיוחל.

אשרי המו"ל שייזום זאת. אשרו לעולם הבא, וגם בעולם הזה לא תהא קרנו קרן-הצבי.

שבו, יש לבקר את סידור צה"ל על היתר שבו. דומני שמיותרים בו עמידות ראש השנה ויום הכיפורים וסדר תקיעות, כי הרבנות הצבאית מספקת מחזורים לימים הנוראים. ולשם מה כולל סידור צה"ל סדר יום כיפור קטן וסליחות לבה"ב? האמנם נאמרים אלה בבתי-הכנסת שבבסיסים? בהנחת-תפילין ניתנו שתי הברכות, כמנהג אשכנזים. אך כל עדות המזרח, וגם חסידי חב"ד, נוהגים לברך רק ברכת תפילין אחת, אלא אם כן הפסיק בין של יד לשל ראש. עבורם — והם כמחצית חיילי צה"ל — היה צריך להוסיף הערת-הסתיונות לפני הברכה השניה. יש כאן ענין חמור של הלכה, שלפי מנהגם יש חשש לברכה שאינה צריכה.

בסיכום ייאמר, שסידור הרבנות הצבאית מאכזב, הן בחוסר המגמה הברורה שבו, והן בעריכתו הרשלנית. אכזבה זו בולטת לעומת ההישג של הגדת הפסח בנוסח אחד של צה"ל. בהגדה זו ניכרת עבודה מחקרית רצינית, עם מקורות והערות, ופסיקה אחראית. ללמדך, שאומנם מסוגלת רבנות צה"ל להוציא עבודה נאה מתחת ידה.

ד

לאחרונה יצאו לשוק שני סידורי-תפילה, אשר לפחות מבחינת עריכתם החיצונית מתקרבים הם לרצוי ולדרוש; מתקרבים, כי עדיין יש ליקויים סידוריים גם בהם. האחד הוא סידור "עם ישראל", אשר הוצאת "סיני" הדפסתו מחדש בשנת תש"ל. יתרונו, שבניגוד לרוב הסידורים שבשוק, יש רציונליות בסידור: באו בו תפילות חול, שבת והרגלים (חוץ מאקדמות לשבועות), הושטו ממנו תפילות הימים הנוראים, מתוך הנחה נכונה שלכל מתפלל יש מחזורי ראש השנה ויום הכיפורים. אך עדיין יש משום חסר יותר בסידור זה; יתר, כגון סדר יו"כ קטן וסליחות בה"ב שרק יחידים אומרים אותם; האם קריאות התורה של חול ותעניות, וכן ספר תהילים, מקומם בסידור שימושי? יש לשקול ולדון. חסרה, כמו ברוב הסידורים, תפילת "עלינו", אחרי ערבית

בין אדם לחברו — יסוד לכל התורה

מאת צבי קפלן

המצוות, היינו למצוות שבין אדם לחברו. אך לפי פירושו הראשון, מהווה כלל זה יסוד לכל התורה כולה — ובכללה גם המצוות שבין אדם למקום. כל הציות לרצונו של בורא-עולם, הוה-מד כאן מעיקרו על יסוד ההכרה המוסרית. היינו: כיון ש"דעלך סני לחברך לא תעביד" — על כן אין לפגוע ברצונו של הבורא, שעליו נאמר: "רעך ורע אביך אל תעווב". בחינת ריע הוא, בחינת חבר הוא — ומשום כך אין לבגוד בו, ויש לעשות רצונו.

רצון הבורא

אלמלא דברים אלו משתמעים מפירושו של רש"י — לא היינו מעיזים לאמרם. אך לא רק מדברי רש"י הללו משתמע כן. הן חז"ל דרשו ברוח זו את שיר-השירים: הקב"ה כביכול — הוא הריע. ודאי, לא מפינו צריכים חז"ל ללמוד כי אין מקום ל"חברותא כלפי שמיא". הם עצמם התריסו כלפי יחס "חברותא" כזה, כשהוא עובר את גבולותיו. אלא שהם עמדו על השלמות ההרמונית שכאן, על היות ה"כביכול" — רחוק וקרוב כאחד, אב ומלך וריע כאחד. ורצון הבורא רצון של רע הוא. אמנם, הבגידה בו וברצונו אינה פוגעת בו עצמו, כביכול, אלא בבריותיו, שהוא רוצה בטובתם.

האין בזה משום סתירה לגדלותו ולעליונו, כפי שיש סבורים, מן המושפעים מתרבויות נכר — שהרי כה לימדנו ר' יוחנן (מגילה לא, א): "כל מקום שאתה מוצא גבורתו של הקב"ה — אתה מוצא ענותותו. דבר זה כתוב בתורה, ושנוי בנביאים, ומשולש בכתובים. כתוב בתורה: 'כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים' — וכתוב בתריה (וכתוב אחריו): 'עושה משפט יתום ואלמנה' (דברי יז — יח). שנוי בנביאים: 'כה אמר רם ונשא, שוכן עד וקדוש' וגו' — וכתוב בתריה: 'ואת דכא ושפל-רוח',

אין צריך לומר כי דברים שבין אדם לחברו תופסים מקום נכבד ביהדות; אך יש כאן יותר מאשר תפיסת-מקום. מצינו שהועמד עניין זה של "בין אדם לחברו" יסוד לכל התורה כולה, על-ידי הלל הזקן בכבודו ובעצמו, בתשובתו לאותו נכרי שבא אליו בבקשה: "גיירני על-מנת שתלמדני כל התורה כולה, כשאני עומד על רגל אחת", כמובא במסכת שבת (לא, א). הלל גיירו ואמר לו: "דעלך סני לחברך לא תעביד (מה ששנוא עליך לא תעשה לחברך), וזהו כל התורה כולה, ואידך (והשאר) — פירושה, זיל גמור (לך ולמד)".

והנה, רש"י מפרש את דברי הלל הללו בשני פנים: "דעלך סני לחברך לא תעביד. 'רעך ורע אביך אל תעווב' (משלי כו י) — זה הקב"ה, אל תעבור על דבריו, שהרי עליך שנואי שיעבור חברך על דבריו; לשון אחר: חברך ממש, כגון גולה, גנבה, ניאוף ורוב המצוות".

בפירוש השני שבדברי רש"י, יש לשים לב לנקודה חשובה. רש"י קובע כי רוב המצוות הן בתחום שבין אדם לחברו, ומכיון ש"רובו ככולו" — יש לומר על הכלל "דעלך סני" וכו', שהוא "כל התורה כולה".

אשר לפירוש הראשון שבדברי רש"י, היו שראו בו המעטת הדמות הוא נראה להם כהוצאת דברי הלל מידי פשוטם וכהשפלת ההכרה המוסרית הנעלה שבהם והורדתה לדרגת הכנעה עיוורת, ציות עיוור לגבוה. ודאי שיש מקום לבעל-דין לחלוק ולומר כי ציות לגבוה, לרצונו של בורא-עולם — הוא מדרגה נעלה יותר מאשר נאמנות להכרה מוסרית-אנושית.

אך לאמיתו של דבר, לא רק שאין בפירושו הראשון של רש"י המעטת ערכה של ההכרה המוסרית, אלא יש בו העלאתה. שהרי, לפי הפירוש השני של רש"י, אין כלל זה — "דעלך סני לחברך לא תעביד" מהווה יסוד אלא לרוב

למי שלא הרע לו, ולגמול רע למטיב לו, ולבוות
אב ואם, וכיצא באלו" — היינו: דברים שבין
אדם לחברו.

דרך ארץ קדמה לתורה

דברי הרמב"ם הללו אינם שרירותיים. הג-
בלה זו שהוא מגביל את מאמר חז"ל המחייב
לומר: "אפשי ומה אעשה, ואבי שבשמים גזר
לי" — אינה נובעת מאיזו נטיה אישית גרידא,
או מחוך התפשרות כביכול עם דעת פילוסופים
זרים, ואף לא רק מן הדקדוק בדוגמאות שה-
ביאו חז"ל, שכולן בתחום הדברים שבין אדם
למקום. הגבלתו של הרמב"ם נובעת מן ההכרה
— שהיא יסודית ביהדות בכלל — שהתבטאה
באותם דברי חז"ל, שרגילים לגססם בפתגם:
"דרך-ארץ קדמה לתורה" (ועי' ויקרא רבא, ט,
ג; תנא דבי אליהו רבה, א; או בנוסח אחר:
"אלמלא לא ניתנה תורה — היינו למדין צניעות
מחתול, וגזל מנגלה" וכי' (עירובין ק, ב); או
בנוסח אחר, כי יש דברים אשר "אלמלא נכתבו
דין הוא שיכתבו" (ימא סו, ב). לאמור: האדם
יכול וצריך להגיע מעצמו להכרה המוסרית,
להכרה ש"דעלך סני לחברך לא תעביד" —
ומתוך כך לקיים המצוות שבין אדם לחברו.
אמנם, מצוות אלו הן חלק בלתי-נפרד מן התורה,
ולא עוד אלא שהן "רוב המצוות בתורה",
ובלעדן התורה חסרה את רובה. אבל התורה
עצמה רוצה שהאדם יבין את ערכו עצמו,
ושלא יאמר: "אפשי בשפיות-דמים,
אפשי בגניבה ומה אעשה ואבי שבשמים גזר
עלי". הקב"ה עצמו, כביכול, אינו רוצה בכך
שהאדם יימנע מן הרצח ומן הגזל רק בגלל
מצוותו. הקב"ה עצמו, כביכול, רוצה שהאדם יבין
זאת גם מעצמו.

אך לפי האמור בראשית דברינו, הדברים נוק-
בים ויורדים עוד יותר: לא רק שלמצוות שבין
אדם לחברו צריך שתקדם הכרה מוסרית
אנושית, אלא גם למצוות שבין אדם למקום.
"דרך-ארץ קדמה לתורה" כולה. גם ל"בין
אדם למקום". שהרי כל עיקרו של קיום רצון
הבורא, צריך להיות נובע מן ההכרה המוסרית:
"דעלך סני לחברך לא תעביד"; מן ההכרה שיש

(ישעיה נז א). משולש בכתובים, דכתיב 'סולו
לרוכב בעברבות, ביה שמו, וכתוב בתריה: 'אבי
יתומים ודיין-אלמנות' (תהלים סח ה-ו). ויפה
עמד על משמעותם העמוקה של דברי ר' יוחנן
הללו הד"ר יהושע ייבין, בספרו "בשבילי אמונת
ישראל" *.

וממילא, ההכרה המוסרית, ההכרה שיש להטיב
— מחייבת לקיים את רצון הבורא. ומתוך כך,
אי קיום רצון הבורא — הוא בגדר ירידה
מוסרית, כלשונו של הרב ראי"ה קוק זצ"ל:
"העזיבה והמרדה נגד מצוות ה' היא ירידה
מוסרית גוראת" (אורות התשובה, פרק ז'
סעיף ד).

ומתוך כך לא יפלא, שהרמב"ם — בשישי מש-
מונת הפרקים שהקדים לפירושו למסכת אבות,
כשהוא דן בדברי חז"ל שבתורת-כהנים (פ' קדו-
שים): "שלא יאמר אדם: אי אפשי ללבוש
שעטנו, אי אפשי לאכול בשר-חזיר וכי' — אבל:
אפשר ומה אעשה, ואבי שבשמים גזר עלי כך"
עומד על כך, שלא אמרו כאן: "אל יאמר אדם:
אי אפשי להרוג הנפש, אי אפשר לגנוב, אי
אפשי לזנוב — אלא אפשי, ומה אעשה, אבי שב-
שמים גזר עלי". והרמב"ם קובע, כי כוונת אותם
דברי חז"ל אינה אלא למצוות הנקראות "חוקות",
"מצוות שמעיות" ולעבירות אשר (כלשונו)
"אלמלא התורה לא היו רעות כלל", היינו:
דברים שבין אדם למקום; אבל לא ל"ענינים
המפורסמים אצל כל בני-האדם שהם רעות,
כשפיכת-דמים וגניבה וגזילה ואונאה, ולהזיק

* ודברים גדולים הובאו לענין זה במכילתא דרש-
בי, משמו של ר' אלעזר בן ערך: "וכי מפני
מה נגלה הקב"ה משמי מרום והיה מדבר עם
משה בסנה? והלא היה יכול המקום שידבר מגבהי
עולם, מארזי הלבנון ומראשי ההרים ומראשי
הגבעות! — אלא, השפיל הקב"ה את שכינתו ועשה
דברו כדרך ארץ, שלא יהיו אומות העו-
לם אומרים: מפני שהוא אלוה ובעל עולמו —
עשה דברו שלא כדין... (עי' מכילתא דרשב"י,
מהדורת אפשטיין — מלמד, עמ' 2).

רוב הדברים הללו הושמעו מעל גלי קול-ישראל,
במסגרת המדור "בשבילי אגדות חז"ל".

הכוונה לאמירת-פה, אלא להזדהות נפשית עם אמירה זו: "אי-אפשי בשפיכות-דמים, אי-אפשי בגזל" וכדומה.

חיוב שבשלילה

במאמרו הנזכר של הלל: "דעלך סני לחברך לא תעביד" — יש נקודה גוספת, שכבר עמדו עליה רבים, מבני-ברית ושאִינם בני-ברית. והיא, שהכלל המוסרי הזה, מנוסח דוקא בדרך השלילה: "מה ששנוא עליך — אל תעשה לחברך" — ולא בדרך החיוב, דהיינו שיש לעשות לרעה מה שאתה רוצה שיעשו לך. ולכאורה, יש כאן ניגוד לניסוחו של אותו כלל בתורה שבכתב: "ואהבת לרעך כמוך" — שעליו אמר ר' עקיבא: "זה כלל גדול בתורה" — והוא מנוסח בדרך החיוב.

ומעניין הדבר, שהרמב"ם בספרו "משנה-תורה" (הל' אבל, פרק יד, הלכה א) מפרש את ה"ואהבת לרעך כמוך" כך: "כל הדברים שאתה רוצה שיעשו אותם לך אחרים — עשה אתה אותן לאחרים בתורה ובמצוות". מלשון הרמב"ם נראה בברור כי עמד לפניו כללו של הלל, שהוא רואה בו פירוש ל"ואהבת לרעך כמוך", והוא מנסחו ניסוח חיובי.

מכל הפירושים שבאו לפתור בעיה זו, בעיית הניסוח השלילי של הלל לכלל המוסרי, כמדומה שהפירוש הפשוט ביותר — הוא הנכון ביותר. והוא, כפי שפירש הרב ריא"ה הרצוג זצ"ל באחד ממאמריו, שבעצם — מבחינת הנפש — אין כאן אלא ענין של ניסוח. שכן, מבחינה מהותית, אין כל הבדל אם מנסחים את הדבר ניסוח שלילי או חיובי. כי גם לפי הניסוח השלילי: "מה ששנוא עליך — לא תעשה לחברך" — הרי לא רק שאסור לאדם להרע לחברו, אלא אסור לו גם להימנע מלהיטיב לו, שהרי הימנעותו של חברו מלהיטיב לו — שנואה עליו; ומה ששנוא עליו — אל לו לעשות לחברו, ולכן אל לו להימנע מלהיטיב לו. ומתוך כך, לא נמנע הרמב"ם מלנסח את כללו של הלל ניסוח חיובי ולהביאו כפירוש ל"ואהבת לרעך כמוך".

להטיב לבריות, ורצון הבורא הוא להטיב לבריות תו.

אלא שבתחום המצוות שבין אדם לחברו אנו יכולים — ולכן גם צריכים ומחוייבים — להגיע מעצמנו גם לפרטי הדברים, להבין מעצמנו שאין לרצות ושאינן לגנוב ושאינן לגזול, וכדומה. ואילו בתחום המצוות שבין אדם למקום אין אנו מסוגלים בדרך-כלל להגיע מעצמנו לפרטי הדברים, ועלינו לומר לגביהם: "אפשי — ומה אעשה, ואבי שבשמים גזר עלי". אבל מה פירושו של אותו "מה אעשה"? וכי הקב"ה כופה על האדם בכוח לקיים את גזירותיו? הרי בחירה חפשית ניתנה לאדם, לעשות או לחדול! — ה"מה אעשה" הזה, הוא קולה של ההכרה המוסרית, ההכרה של "דעלך סני לחברך לא תעביד". היא מחייבת את האדם להימנע מלעשות דברים אשר "אפשי ואפשי בהם", אך מה יעשה והקב"ה גזר עליו להימנע מלעשותם, ואם כן הם בודאי לרעת הברואים.

אי אפשי

אכן, ביחס לדברים אלו אני צריך לומר: "אי אפשי" — אי-אפשי באכילת-חזיר וכדומה; שהרי אינו מסוגל בדרך-כלל להבין את הרעה המוסרית שבאכילת חזיר, ולכן ה"אי-אפשי" שלו אינו "אי-אפשי" מוסרי, אינו סלידה מוסרית מפני המעשה הרע שבאכילת-חזיר, אלא סלידה פיזיולוגית מפני מאכל שאינו ערב לחכו, שמעורר בו רגשות-סלידה. והימנעות מאכילת חזיר, וכדומה, רק מפני סיבה זו, או מעין זו — אינה המדרגה הגבוהה. ועל כן: "אל יאמר אדם... אי אפשי לאכול בשר-חזיר וכו', אלא: אפשי, ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי".

והיפוך הדברים לענין רצח וגזל ודומיהם. כשאומר אדם: "אפשי ואפשי בהם" — הריהו מעיד על עצמו שהוא רחוק ביותר ממצוות-יסוד שבתורה: "ואהבת לרעך כמוך", "לא תשנא את אחיך בלבבך" וכאמור הוא רחוק מיסודה של כל התורה כולה — ולכן ודאי שאין זו המדרגה הרצויה בעיני התורה. אלא עליו לומר — ואין

ייסוד בית הכנסת של הרמב"ן

(פרק מתוך סיפור על עליית הרמב"ן)

י. אבן-חן

שיזכה ויראה דבירך והיכלך / אליך ואלמך
בבנין.

וזה עבדך ישב בסתרן / ובצל שדי יתלונן.
בגמר התפילה חש כי כוחות חדשים התעוררו בו.
ראשית. ביקש לחפש את אחיו. שמא נשאר
יהודים בירושלים. ידע כי המונגולים שכבשו
את ירושלים ואת הארץ כולה, הרגו באכזריות
חימה כל יהודי שמצאו, ואלה שנשארו התפזרו
לכל רוח. שבע שנים עברו מאז ועדיין לא חזרו
יהודים לירושלים. רוח גדולה באה אליו. הנה
נפלה הזכות בידו לחדש את הישוב היהודי
בירושלים. להניח יסוד חדש. להקהיל קהלה וליסד
בית תפילה.

הלך מסמטא לסמטא, מחורבה לחורבה עד
שגילה את שני האחים.
שאל עוברים ושבים על יהודים בעיר. אמרו
לו. כל היהודים נהרגו או ברחו. רק שני אחים
צבעים נמצאים בעיר.

התחבקו עמו. בכו על צווארו. התחברו אליו
וישבו עמו כל הימים. שחו תורה מפיו. עמדו
לפניו ונענו לבקשותיו. ואל אחיהם שיגרו הודעה.
ראש חכמי ספרד בא אלינו. בוקר ירושלמי חדש
חלף על פני העיר וחורבותיה.

עלה על הר כנגד הר הבית. הביט אל החורבן.
חלפו בראשו כל המראות הקשורים להר זה.
מראה העקדה שעקד אברהם את יצחק בנו. שירות
הלוויים, הכנורות, הנבלים והמצלתיים. לשכת
הגזית. שבעים זקנים והסנהדריה. הדביר. המנורה
הטהורה. החצר החיצונה והמזבח.

עמד ונפשו בוכיה. יום תמים עמד והביט על
הר הבית.

מדבר שממה. קרא מנהמת לבו: אללי אללי
לי! ירושלים השדודה!

בכה בכיה גדולה. קרע קריעה שניה ואחר קרא
את המזמור בתהלים: אלקים, באו גויים בנחל-

באלול יצא לדרך לעלות לירושלימה.
לבדו יצא. תושבי עכו לא גילו אליו.
סכנה היתה בדרכים. הימים היו לאחר המלחמה.
הדרכים שוממות. הכפרים חרבים. שודדים מהל-

כים.
רכב על גבי חמורים בשיירות של עובדי דר-
כים. עבר את השפלה. עלה להרי יהודה. שעט
בשבילים המובילים לירושלימה. מביט לצדדין.
רואה את הארץ בחורבנה ונפשו דאבה עליו.
על ראשי הרים עומדים כפרים חרבים. סלעים
מוזקרים. עצים גדועים. שרידים של מלחמות
הגייסות. האדמה משתרעת עד האופק, ללא ירק.
ביום תשיעי לירח אלול בא לירושלים.

עמד מרחוק והביט עליה. בתיה השתרעו על
ההרים, בתים חרבים, מטים לנפול. מסביב היתה
שממה. אנשים כחושים, מתושבי הארץ, יוצאים
ובאים בין החורבות.

בבואו אל שער העיר, קרע את בגדיו כדין.
חרש קרב אל בתי העיר החרבים. התבונן בהם
וקרא: ציון מדבר היתה, ירושלים שממה. בצע-
דים חרישים עבר בין החורבות, עד שבא אל
מול הר הבית שנגלה אליו. פרץ בבכיה רבה.
שעה ארוכה עמד רועד ונרגש. מביט אל הר
הבית. אל זה מקום הפאר. מרכזי חיי האומה.
חורבן שלט בו. רק הכתלים החיצוניים, מצד
מערב ודרום, עדיין עומדים ועליהם ערימות של
אשפה. עד שכמעט לא ניתן להכירם.

בכה שעה ארוכה. כל אשר בו התפרץ. לבדו
היה. איש לא עמד לידו. מקלו ותרמילו בלבד
נלוו אליו.

עמד והתפלל כנגד הר הבית.

אבינו אב הרחמן / לא יתום ישראל ולא אלמן.
כי רחמך עליהם במקומן / בכל עת ובכל זמן,
ובית עבדך זה משה בן נחמן / הבא לראות
עירך ומקדשך בחורבנך.

תיד. בכה וזעק מרות. בית מקדשנו ותפארתנו אשר הללך אבותינו היה לשרפת אש וכל מחמדנו היה לחורבה.

אמר את דבריו ושקט. אחר זעק פנימה.

עורי עורי לבשי עצבך ובגדי אלמנותיך ירושלים עיר הקודש. צאי וידיך על ראשך.

ישב לכתוב את שיר הקינה על חורבות ירושלים. יונה חלפה על החורבות ועל הר הזיתים. כתב: העיר יונה תמה, ברה כחמה / יפה כלבנה, מקטרת מור ולבונה. / ועיניה יונים על אפיקי מים / ואורה כשמש בחצי השמים. / מתוך האור וטוב לעיניים.

ראה את אורה של ירושלים עולה ומחממת. ועדיין לא זו ממקומו. אוכל לא בא אל פיו. לא הסיר עיניו מהביט אל הר הבית.

חש גם את עצמו עומד חרב לאחר שכל נחליו תיו אינם עמו. עזב את ביתו, את נחלתו. נפרד מבניו ומבנותיו שאהבם. נחרבו חייו. חורבן בתוך חורבן.

חיפשוהו שני האחים הצבעים ומצאוהו עומד על הר ובוכה.

לקחוהו עמהם אל ביתם. הביאו לו לחם ומים כי טרם אכל לחם באותו יום.

ישב עמהם בביתם וסיפר להם את אשר עבר עליו. את הוויכוח על הדת במעמד המלך, עם אותו מומר. את חוצפתם של החמרים וההגמונים ואת מצוקתו, עת נאלץ לעזוב באישון לילה בניו ובנותיו וכל אשר לו ולרדת בספינה.

סיפר להם על דבריו התקיפים לפני המלך בבית הכנסת בברצלונה. דרש המלך מאת המתפללים לומר כי ישו הוא המשיח. ענה לו: דברי המלך נכבדים הם. אבל אינם אמת. יש לי ראיות ברורות לדבר. הן ישו עצמו רצה שאבותינו ילכו בדרכיו ולא שמעו לו, ואיך רוצה אתה שאנו נשמע לשליחיו? הם, אבותינו ידעו אותו. לא שמעו לו, ומדוע נשמע אנו בקול המלך? ירד המלך והסופר עמו מבית הכנסת, אבל וחפוי ראש.

— עלינו להקים בית כנסת בירושלים, אמר לשני הצבעים.

— אין מנין לתפילה. אין ספרי תורה. ענו.

— יהיה מנין ויביאו הנה ספר תורה.

תמהו על דבריו, אך כיוון שאמרם בתקיפות, שתקו.

הלך עמהם בין הסמטאות. חרבות היו. שוממות. שאל אם ימחו בידי, באשר יתקין חורבה לבית כנסת; ואמרו לו: הפקר בעיר. כל הרוצה להכנס לחורבה נכנס.

נדד על גבי הבתים החרבים עד שהתעכב בסמטא אחת.

עמד והצביע במקלו על חורבה אחת ואמר:

— כאן יהיה בית כנסת.

הביטו שני האחים בחורבה ואמרו:

— יש להתקין את החורבה. לבנות לה גג ולנעץ לה במנעולים.

— לכו ועשו זאת, אמר, ואני אשלם מכספי.

עמדו עמודים גבוהים בחורבה זו, עמודים עתיקים מקושטים בחריטים.

אמרו האחים:

— אלה העמודים, הם שרידי גשר עתיק שעבר על פני העיר.

ענה להם:

— שמא הם עמודי הגשר העתיק שהוביל מן העיר העליונה אל הר הבית. עליו עברו הכהנים והמלכים. ופה, במקום הזה היתה תחילתו של הגשר.

עמדו והביטו מן העמודים אל הר הבית וראו קו ישר מוביל מן העמודים אל הר הבית. קמרו־נים בניינים היו מעל העמודים. שממה היתה בהם. ירד היום והלכו לגוץ במטותיהם. החשכה ירדה. הסתגרו האנשים בבתיים מחשש שודדים. כל היום קננה דאגה בלבם. מנין יקח ספר תורה לבית הכנסת? ירושלים נשארה ללא ספר תורה. ליל נדודים עבר עליו. חלומות שחלם, הרדימוהו ואחר העירוהו. חלם שספר תורה עומדת על שכם.

התעורר עם בוקר ואמר לשני הצבעים:

— ספר התורה יובא משכם. כן הוגד לי בחלום. שלחו אחד האחים לשכם ושם מצאו ספרי תורה שנצלו מירושלים. הביאום והתקינו בית כנסת בחורבה. נשען על העמודים והתפלל תפילה ראשונה בבית הכנסת.

ועדיין חסרו שבעה איש למנין.

שבת באה וירדו להתפלל ליד הכותל. הוא

ובית הכנסת שבחורבה נמלא יהודים. באו אל בתי היהודים ושאלו: היכן כאן בית הכנסת של רבנו משה בן נחמן? ואמרו: יש. בית הכנסת שבחורבה.

ישב כל היום בבית הכנסת ולמד תורה. נמשכו אליו יהודים כפרפרים אל האור. נתחדש הישוב היהודי בירושלים. קול תורה בקע מבית הכנסת שבחורבה. ימים רבים עמד הקול הזה ולא פסק. כיפה יפה היתה לבית הכנסת ועמודי השיש האירו בה.

עמד ר' משה בן נחמן והשלים פירושו לתורה. בירושלים שהתחדשה על ידו.

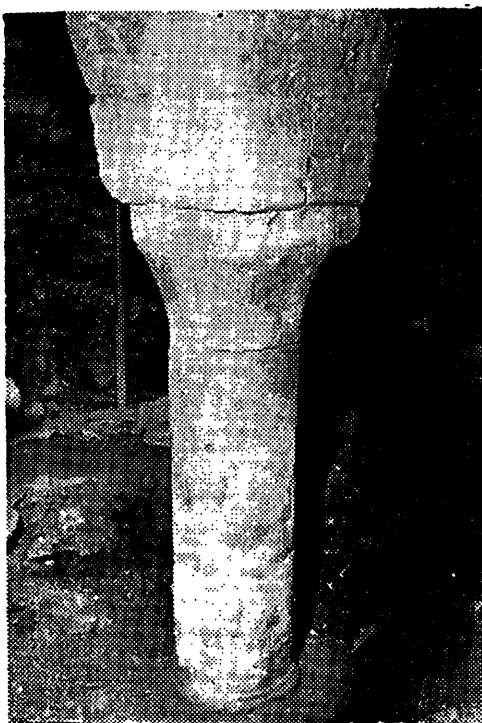
והאחים שלושה היו עמדו והתפללו תפילת קבלת שבת. אמר להם, אפשר להתפלל במגין.

— הכיצד, אמרו, והרי אין מגין לתפילה? — וכי אינכם רואים. אושפיוזין באו, שבעה אושפיוזין ועתה יש מגין.

התפללו במגין.

מהלכים היו מן הכותל אל הבית, מתוך-מתוך. האושפיוזין היו עמהם.

מאותו יום ואילך היה מגין מתפללים בירושלים. כל יום נתווספו יהודים. באו לשבת בצלו של החכם מספרד, הרב מגירונה. תלמידים באו. עולי רגל באו. היה מגין מדי יום ביומו.

הפירות בבית הכנסת של הרמב"ן בעיר העתיקה
(הגלופה באדיבותו של העיתון "ג'רחלם פוסט")

ולקחתם לכם - נושלים

שלום אנטמן

דברים אלה נכתבו מכוח קריאת דבריו של נפתלי בן-מנחם "אתרוגי ארץ-ישראל", חוברת תשרי תשל"א. המערכת מברכת על דרך זו ותקדם בברכה דברים והערות מקוראי "טורי ישורון".

והמושבות. ובאותו קונטרס פרסום תחת הכותרת: "לו עמי שומע לי!" חתום בנ"י. לא לקנות אתרוגים מפרדסים של הערבים... ועל תדמו בנפשיכם, כי הערבי אוהב ישראל הוא... ולקנות רק מאחינו בני ישראל. ובשנת תרס"ז פתחה אגודת "פרי עץ הדר" מבעלי גני האתרוגים הכשרים, בארץ ישראל סניף למכירה בבירת הונגריה בבודאפסט.

ולמחברת של חודש אלול באותה שנה מוסיף קונטרס מיוחד "פרי עץ הדר — אתרוגי ארץ ישראל". הוא פותח בקול קורא חתום ע"י הרב אליעזר דייטש, האב"ד דקהל יראים ק"ק בוניתאד. באותה מחברת מודפסות הסכמות של רבני הונגריה לדברי הרב אליעזר דייטש הנ"ל. וביניהם הרב הראשי הרב קופל רייך מבודאפסט, הרב אברהם יצחק גליק מטאלשוא, הרב שמואל רוזנברג מאונסדורף, הרב משה שמואל גלאזנער מקלויזנבורג, הרב משה הרש פוקס מגרוס-ווארדיין, הרב פנחס הכהן שטיינר מאילעק, רבי שלמה סופר מבערעגסאס, רבי עקיבא סופר מפעסבורג ואתו חתמו הרב דוד נוימן והרב לייב פרידמן ר' אברהם פראנקל מבודאפסט, ר' משה סופר מטיסאפירעד, ר' יוסף לייב סופר מפאקש, הרב נתנאל הכהן פריד מדוואראש, הרב מנחם שטרן מק"ק פילדעש, רבי עקיבא הכהן שטראס-סער מק"ק טוקאי, הרב שטראססער מוזכר, כי באסיפת רבנים בבודאפסט דברו על מצוות אתרוגי א"י ונתקבלו מכתבים אצלו מרבי שמעון סופר מערליא, מרבי יהודה גרינולד מסאטמאר ומהרב יחזקאל פאנעטע מק"ק דעש. שמות גדולי לים כנ"ל אנו מביאים כדי להזכיר לתלמידיהם ולתלמידי תלמידיהם אשר נמצאים בארצנו ובגו-

מאו ומתמיד הייתה שאיפתם של בני ישראל, בכל מקום שהם לקחת ארבעה מינים ובפרט אתרוג מארץ הקודש. זה מתבטא כבר במאמרי חז"ל בתלמוד ובדברי הפוסקים במשך דורות רבים עד לזמננו אנו.

ברור שבתקופה ארוכה, מיום צאת אבותינו לגולה ועד לבואם של הבילויים הראשונים היו הפרדסים בארץ-ישראל בידי נוכרים. אף על פי כן לחמו גדולי הדור בכל דור ודור יחד עם כל חובבי ארץ הקודש נגד אתרוגים מארצות זרות, כגון יון וכדו'. במשך תקופה ארוכה הובאו האתרוגים לרוב קהלות ישראל באירופה מפאראנא וקורפו. בספרו "המועדים בהלכה" כותב הרב הגאון ש. י. זווין שליט"א, כי בכמה שאלות ותשובות פוסלים אפילו ספק מורכבים, כאתרוגי קורפו — על אלה אגב הטילו בשנת תרל"ו ובשנת תרנ"ב הרבה רבנים ובראשם רבי יצחק אלחנן זצ"ל מקובנו אסור מחמת הרדיפות על היהודים שם. י.ב. אייזנשטיין מזכיר גם את רבי ישראל סלאנטער וגם את הרב רבי שלמה קלוגר, אב"ד בברודי, שיצאו נגד אתרוגי קורפו.

כאשר אנשי חובבי-ציון התחילו בפרדסנות בארצנו, כבר פורסמו הרבה קונטרסים ומאמרים, כגון ב"המליץ" לטובת האתרוג מארץ ישראל. בדו-שבועון "וילקט יוסף" של המו"ל ר' יוסף הכהן שווארטץ מעיר בוניתאד (Bonyhad) בהוגריה מופיע במחברת התשיעית — קונטרס ט"ז מחודש תמוז תרס"ז קול קורא תחת הכותרת "הבדלה" חתום ע"י אגודת פרי עץ הדר, מבעלי גני האתרוגים הכשרים בארץ-ישראל, בו כותבים שהם תחת השגחתו של הרב הגאון הצדיק מו"ה אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א אבדק"ק יפו

לה את חיתבתם של אדירי תורה אלה לארץ הקודש. הרב שטראססער עונה להרב דויטש בדבר מכ-תבו של הרב ישעיהו זילברשטיין—וכותב על האתרוגים שהם תחת השגחתם של הגאון הרב והגאון ר' שמואל סאלאנט. מכאן רואים גם את יחסם המכובד של גדולי רבני הונגריה אל הרב קוק זצ"ל. בתוך מלחמת העולם הראשונה התחיל להפיץ אתרוגי א"י רבי משה דוד גרוס ז"ל. הוא יליד סלובקיה ואחר כך בעל הוצאת ספרים "מנורה" בווינה ועם עלייתו ארצה מנהל מח' החרדית בקק"ל בירושלים. חבר ספר "אוצר האגדה" והיה מראשוני תנועת המזרחי ומפעיליה. אחרי מלחמת העולם הראשונה שוב ניסו אתרוגי יון לכבוש את קהלות ישראל. בין האנשיים, אשר לחמו במסירות גדולה עבור קיום "ולקחתם לכם—משלכם" חובה להזכיר כאן את ר' פנחס שטיין הי"ד. הוא נולד בעיר טורוק סנט. מיקלוש בהונגריה, בשנת תרכ"ו 1889. אביו היה ר' מאיר שטיין זצ"ל רבה של קהלת טירנאו—טירנבה בסלובקיה במשך ארבעים שנה. סבו ר' פנחס שטיין רב של קהלות החרדים בטור רוק סנט. מיקלוש, היה תלמידו של הכתב סופר גדול בתורה וחבר ספר שאלות ותשובות "קנאת פנחס" הוא בא בקשרי מכתבים עם ר' עזריאל הילדעסהיימער. בספרו הנ"ל מודפסים שני מכתבים, אשר יתכן מאוד שחוקרי תולדות חייו של הרב מאיזנשטאט טרם קראום. גם בנו רבי מאיר שטיין זצ"ל מטירנאו התפרסם כתלמיד חכם גדול חבר ספרים ובמשך ארבעים שנה ישב על כסא רבנות זו והוציא משנת תר"ס עד תר"ע חוברות "רבני הונגריה" "Magyar-Rabbik" בעבודתו זו יצאו לו מוניטין בעולם היהודי, כי עד היום הזה אוספו הנ"ל הוא מקור חשוב לתולדות, הרבה רבנים חשובים וגם לחבוריהם. הוא היה ידוע גם כחובב ציון. היה גם חוקר תולדות קהלות ישראל. פרסם עבודה על "שבע קהלות"

ועל קהלות סלובקיה המערבית. היה תלמידו של ר' משה הרש פוקס מגרוסווארדיין ושל ר' יוסף העניג מנייטרה. הוציא לאור הגדה של פסח עם פרושו של רבי שמעון סידון, תלמידו הגדול של החת"ם סופר, פירושסדור תפילה ופירוש על פרקי אבות מר' שמעון סידון.

בנו רבי פנחס שטיין היה כנראה תלמידו של השבט סופר או של ר' עקיבא סופר זצ"ל. אחרי נשואיו התיישב בעיר גובה זאמקי בסלובקיה, בשנת תרע"א והיה לסוחר. כבן תורה מיד הצטרף לקהלה האורטודוקסית והיה מעמודי התווך של תנועת המזרחי. בעל פה ובכתב פנה לידידים ולצבור הרחב לרכוש אך ורק אתרוג מארץ ישראל. הרי גם סבו מצד אמו, חותנו של אביו רבי שלמה צבי שיק רב בקהלת קארצג היה חובב ציון גדול ובקר בשנת תרס"ד בארץ הקודש ודרש דרשה בשבת בירושלים.

לנסיעה זו רצה להצטרף גם חתנו רבי מאיר שטיין אבל רבני הונגריה הניאולוגיים המתבוננים ללים סכלו נסיעה זו ע"י השלטונות מפאת היותו ציוני.

כותב הטורים האלה הכיר אישית את רבי מאיר שטיין ובנו רבי פנחס הי"ד וזכר בהם מתוך יראת הכבוד בעיר הקודש ירושלים בקשר למסירותם למען ארצנו ואתרוגיה, כאשר כיום זכינו ב"ה למשלוחים גדולים של אתרוגים מישאל לכל תפוצות הגולה.

זכותם בתעמולה לארבעה מינים מארץ ישראל תעמוד ותזכה לקבוץ נדחינו מארבע כנפות הארץ לארצנו הקדושה.

הערת המערכת: לרבי פנחס שטיין ז"ל בתל-אביב אחות, הרבנית דושינסקי-יוטקובסקי, בן אח, הפרופ' ד"ר גבריאל שטיין ובן אחות מרצה ד"ר שלמה צבי שטרן, רופא. שניהם ממתפללי בית הכנסת ישורון בירושלים.

נאוצרות ספרית ישרון

ש. סתו / מ. ריגלר

שו"ת מהרי"ט (מהר"י מטראני), שאלה קכ"ד. ספק רב אם אמנם אפשר להסתמך על שאלה זו, כדי לקבוע שהופיע רק 190 עות-קים. ואכן, אין ידיעה זו מופיעה באוצר הספרים של בן יעקב, M. Roest קטלוג Hebraica und Judaica, ואחרים. בין כך ובין כך, גאה הספריה על ספר משנת שס"ג שנמנה אל אוספיו.

3. ר' דוד קמחי (רד"ק)

פירוש על נביאים ראשונים באזיליאה (Basel), דפוס לודוויג קינין, שע"ט. תש"ה דף. 38 ס"מ. נוסף על פרוש הרד"ק, נדפס בספר זה פירוש אבן עזרא לספר ישעיהו ותרי עשר.

הערה: בסיום לפירוש אבן עזרא כתוב: "פרשתיו אני המחבר... שנת ארבעת אל-פים ותשע מאות ושבע עשרה בראש חודש טבת בעיר רודוס".

מהדורה זו משנת שע"ט היא כנראה נדירה למדי שכן אינה רשומה בכמה ספרים ביבלי-יוגרפיים.

4. אבן מלך, שלמה

מכלל יופי; והוא פרוש המלות והעניינים הקשים אשר בכ"ד כתבי הקודש, עם לקט שכחה אשר הוסיף... כהר"ר יעקב אבנדנה. אמשטרדם, דפוס אורי ב"ר אהרן הלוי, ת"כ. רי"ט דף, 35 ס"מ. לספר שער מרשים, וכרוך בכריכת עור. בספריה מצויה גם מהדורה משנת תמ"ד.

5. דון יצחק אברבנאל

פירוש על נביאים ראשונים ליפציג, תמ"ו. ש"ח דף, 32 ס"מ.

ע ס כניסתה של הספריה למשכנה החדשה לפני כשנה, ולאחר שהותקן בה ריהוט חדש ומרווח, ניתנת עתה האפשרות להציג לפני הקהל מאוצרות הספריה.

זכתה ספרית ישרון והגיעו אליה תרומות חשובות של ספרים, שמפאת חוסר מקום מתאים, לא ניתן היה להציגם עד כה. ספרים רבים מתחום תורה שבכתב ותורה שבע"פ הנמצאים בספריה, הם כיום יקרי המציאות, והספריה גאה כי הם נמנים אל אוספיה.

ברצוננו להציג מדי פעם, לפני קהל קוראי "טורי ישרון" ספרים אחדים מאוספים אלה, בתור ספת תאור והערות קצרות הקשורות לכל ספר וספר.

הרשימה הראשונה כוללת ספרי תנ"ך ומפרשיו.

1. יצחק [מרדכי?] בן קלונימוס נתן

מאיר נתיב — הנקרא קונקורדנציא.

וניציאה, דפוס דניאל בומברג, רפ"ד. תמ"ו דף. 35 ס"מ. מהדורה זו היא המהדורה הראשונה.

הערה: בשער הספר כתוב: מאיר נתיב... מאת דרא ארלוטו, מתרגם משפה רומית ע"י מרדכי נתן ועם הקדמת יצחק נתן... ציון שני השמות האלה הולידה את אי הבהירות למי לייחס את הספר העברי, ליצחק או מרדכי בן קלונימוס נתן.

2. שמואל בן אברהם לאניאדו

כלי יקר; פירוש על נביאים ראשונים.

וניציאה, דפוס וואן דגארה, שס"ג. ב' חלקים. תקס"ד דף. (בספריה מצוי רק חלק ב').

הערה: לדעת פרידברג מחבר "בית עקד ספרים" יצאו לאור מספר זה רק 190 עות-קים. הוא מסתמך על שאלה שמופיעה ב-

- הערה: בסוף הספר נדפסו מפתחות והערות בלטינית. לפי המקורות הביבליוגרפיים. מהדורה זו היא השניה שיצאה לאור (מהדור רה א' נדפס בפיזור, שנת ר"פ).
6. תורה נביאים וכתובים
 אמסטרדם, דפוס עמנואל בן יוסף עטיאש,
 תמ"ז. ק"ב דף, 33 ס"מ.
 (המשך בעמ' 26)

נועמדו המשפטי של שמש בספרות התשובות

ד"ר שילם ורהפטיג

על דעה זו חולק הר' אברהם יעקב הלוי, רב בפראבונא. הוא סובר כי שמשות אינה בכלל מינוי וממילא אינה עוברת בירושה. וכך הוא כותב⁵:

"באמת תמהני מאד לומר דשמש הוא בכלל המינויים בישראל, כיון שאין לו שום התמנות... שמש שהוא רק לשמש הבאים להתפלל, להדליק נרות ולהביא מים, איזה מינוי הוא, והלא העכו"ם גם כן ראוי לזה..."

ולכן, לדעתו, בשמש לא שייך דין חזקה לענין שאין משרתו עוברת לבניו בירושה. והוא מציין כי אם אמנם אין לשמש חזקה מכח הדין, הרי יש לו חזקה מכח המנהג. כלומר אם היה קיים מנהג של ירושה בשמשות, מנהג זה הוא בתוקף. הרי הכלל הוא ש"מנהג מבטל הלכה" וכלל זה אמור לגבי פועלים.

לעומת זאת הר' נחום וויינפלד⁶ סובר כה"ר יצחק יהודה שמעלקיס, שיש חזקה בשמשות, בנמקו כי שמש יש לו עוד משרה כבודה, כגון בכיבודים של תורה, "ולפרקים גם לירד לפני התיבה להתפלל במקום הש"צ, מה שלכל אלה אין ראוי להם זולת ישראל".

בית הדין הרבני בתל-אביב פסק כי השאלה אם שמש הוא בכלל מינוי או לא, תלויה במהות התפקיד שהשמש ממלא.

וכך נאמר בפסק הדין⁷:

"ובהכרעת הדברים במחלוקת הפוסקים במינוי שמש בחזקתו לירושת המשרה, נראה דהדבר תלוי בתפקידים שהוטלו עליו, דאם יש בתפקידיו גם לקרוא לעולי תורה לתורה או תפקידים אחרים דומים לזה, יש לראותו כשררה והוי כמינוי לשררה... ושיכת במשרה זו חזקה שאין מעבירין אותו מחזקתו וגם עוברת בירושה לבניו, כדין משרת מלך וכהן גדול."

מש בית הכנסת הוא עובד הציבור, שכן מעביד אינו אדם פרטי אלא גוף ציבורי — הנהלת בית הכנסת או ועד הקהלה. ולגבי עובד הציבור קיים מנהג שמשכתו עוברת בירושה לזרעו אחריו. מנהג זה יסודו בהלכה עתיקת יומין הקיימת לגבי מלך, כהן גדול וכל בעל תפקיד אחר של שררה.

וכך נלמד בספרי¹: "[למען יאריך ימים על ממלכתו] הוא ובניו בקרב ישראל" (דברים יו, ב), שאם הוא מת בנו עומד תחתיו. ואין לי זה בלבד, מגין לכל פרנסי ישראל שבניהם עומדים תחתיהם? תלמוד לומר: הוא ובניו בקרב ישראל, כל שהם בקרב ישראל, 'בנו עומד תחתיו'.

ומכאן ההלכה ברמב"ם²: "שהמלכות ירושה שנאמר למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל (דברים יו, ב)... ולא המלכות בלבד אלא כל השררות וכל המינויים שבישראל ירושה לבנו ולבן בנו עד עולם".

האם דין ירושה חל רק על משרה שיש לה אופי של שררה, או שהוא חל על כל עובד הציבור ללא יוצא מן הכלל?

הר' משה מטראני³ סובר שדין ירושה חל לא רק על מינוי שיש לו אופי של שררה אלא גם על מינוי שיש לו אופי של קדושה, כגון חזן, שוחט, או מוהל. וכך הוא כותב: "להיות הלכה רווחת, שכל מי שיש לו איזה מינוי, הן מלך הן חכם, הן חזן הן שוחט הן מוהל, אם יש בן וכל שכן אם הוא הגון, הדין הוא שיהיה בנו ממונה תחתיו".

הר' יצחק יהודה שמעלקיס, רבה של לבוב, מרחיב דין ירושה אף על שמש בית הכנסת. ולגבי שמש שנפטר, והשאיר נכד מאחת מבנותיו פסק⁴:

"הנה לשמשים יש חזקה כמו כל השררות, חזן וש"ב".

אבל אם תפקידו רק לדאוג לנקיון בית הכנסת וסידור הרהיטים וכדומה לזה... אין זו חזקה שלא נוכל להעבירו ממשרתו, וכל שכן שאין ליורשיו תביעת חזקה יירושה על זה".

לגבי עובד הציבור קיים הכלל "מינוי בסתם מינוי לעולם". פירוש הדבר, שאם נשכר בסתם, כלומר ללא קביעת תפקיד השירות, או אם נשכר לתקופה קצובה והמשכיר לעבוד לאחר אותה תקופה בסתם, כי אז אין לסלקו ללא סיבה מוצדקת.

הרמב"ם בתשובה⁸ כותב כי כלל זה חל על כל עובד הציבור: "אין מורידין אדם מקדושתו מסנהדרי גדולה ועד חזן הכניסת". וחזן פירושו שמש⁹.

אולם הר' אברהם יעקב הלוי תורוויץ¹⁰ סובר שכוונת הרמב"ם "לחזן שיש לו איזה התנשאות, כגון אותן הרודין במקל או על כל פנים ש"ץ שיש לו איזה התנשאות, אבל על שמש לא שייך זה".

אולם גם לדעת הרא"י תורוויץ, אף ששמש אין לו חזקה, אין מן הראוי להשיג גבול, ובנדון שמש ששכרוהו הקהל תחילה לשנה אחת ושמש אצלם שלוש שנים, וכעת בא אחר להשיג גבול, פסק "אותו האיש אשר דיבר על לב העם להניא לבם מהשמש הראשון, ודאי לא טוב עשה והוי כיורד לאומנות חבירו ועני המהפך בחררה... וגם אנשי הקהל בני רחמנים, אין ראוי לפניהם לדחות הראשון בחיים מפרנסתו וליקח אוכל מפיו בלי טעם וגון תראוי לזה".

עד כאן דיברנו על דין חזקה בשמשות, כעת נדון בשאלה אם ובאיזו מידה שמש אחראי לנזקים שנגרמו לבאים להתפלל בבית הכנסת. והנה הדין הוא ששמש אינו לו דין שומר-שכר לגבי חפצי הקהל שנאבדו או נגנבו בבית הכנסת, מאחר שהוא נוטל שכר שימוש ולא שכר שמירה. כך פסק הר' דוד בן זמרא (=הרדב"ז) בשאלה של אבידת טליתו של אחד מהמתפללים מבית הכנסת. והוא השיב¹¹:

"ועוד אני אומר שאין השמש שומר שכר כי שכר שמשותו הוא נוטל ולא שכר שמירה, אם לא היתנו עליו בהדיא".

בעקבות הרדב"ז פסק כך גם ר' חיים בנבנשתי. הוא נשאל בדבר חזן שעובד כלי מילת בבית הכנסת שהשתמש בהם לישב עליהם כל שבעת ימי חופתו בסדר היכל, ואירע מקרה שגנבו אלמוהאדה אחת, ותבע החזן משמש הקהל שיפ' רענה להיתו שומר שכר, והוא פסק כך¹² שהוא פטור. והוא נתן טעם זה:

"דנהי דנוטל שכר על שמשותו לשמש לקהל ולכל המצטרך ליחידים לבני הקהל, אבל שכר שמירה לא קיבל עליו אם לא שהתנו כך בהדיא. ודבר זה אף על פי שהשכל מחייבו, מצאתיו מפורש להרדב"ז, דהשמש אינו שומר שכר להיתו חייב בגניבה ואבידה".

והוא מוסיף עוד טעם: והוא ששמש, שלא כמו ממונה על הציבור, יותר משהוא נהנה הוא סובל מיחיד הקהל, שכן "יחיד הקהל משתרין עליו גם השתרר והוא סובלן אפילו בדברים שאם לא היה שמש הקהל לא היה סובלן".

הר' חיים בנבנשתי (שם) מביא סמוכין לדבריו מתשובת הר' חייא הרופא, שנשאל על "ראובן שהיה ביתו סמוך לבית הכנסת והיה שמש הכנסת מוליך רימונים לביתו... ויהי היום כי הלכה אשתו... גכנסו גנבים וגנבו הרימונים". והוא פסק שיש לפטור את ראובן מהטעם שאותו היום כשהביא השמש הרימונים הוא לא היה בביתו ולכן לא הוי שומר עליהם". מכאן מדייק ר' חיים בנבנשתי: "ומדלא חייב (ר' חייא) לש-מש נראה, דסבירא ליה פשוט, דהשמש אינו חייב בגניבה ואבידה".

- 1 ספרי שופטים, פיסקה קסב (מהדורת איש שלום).
- 2 ה' מלכים פ"א ה"ז.
- 3 שו"ת המביט, ח"ג, סימן ר.
- 4 שו"ת בית יצחק ח"ב, סימן ע.
- 5 שו"ת צור יעקב, סימן קצה.
- 6 שו"ת חזון נחום, קונטרס דברתי בחזון, פרפר טז.
- 7 פסקי דין רבניים, כרך ד, עמ' 211.
- 8 תשובות הרמב"ם, מהדורת בלאו, עמ' 193.
- 9 ראה רש"י סוכה מב, ב ד"ה החזנין ורש"י יומא כה, ב ד"ה חזן, ותוספות מנחות מד, א ד"ה כל.
- 10 שו"ת צור יעקב סימן קצב.
- 11 שו"ת הרדב"ז, ח"ד סימן קמ.
- 12 שו"ת בעי חיי, ח"מ, ח"ב, סימן ריו.
- 13 מעשה חייא, סימן ה, דף קיו.

דרשים חדשים על התפילה

מאיר י. פרת

תפילתי, זו תפילה של ראש שהיא כנגד מוחו של אדם, ואני תפילה, זו תפילה של יד שהיא כנגד לבו. ד"א ואני תפילתי לך, תפל אני כלפיד. כשאני עושה עצמי תפל, הרי לך ה' עת רצון, כשאני עושה עצמי עיקר, אין לך ה' עת רצון.

תכון תפילתי קטרת לפניך משאת כפי מנחת ערב (תה' קמא ב) מה קטורת לפי מתכונת, אף תפילה לפי מתכונת מה קטורת אם חיסר אחת מסממניה חייב, אף תפילה אם חטף אחת ממילותיה חייב. מה קטורת קריבה בקודש, אף תפילה קריבה בקודש ואין קודש אלא יופי שנא' נא זה קדש (תה' צג ה). מה קטורת אינה קריבה אלא על מזבח הזהב, אף תפילה אינה קריבה אלא על זהב ואין זהב אלא לב שנא' לב טהור ברא לי (תה' נא יב). מה קטורת ריחה גודף, אף תפילה ריחה גודף. אין לי אלא בעולם של מטה בעולם של מעלה מניין? שנא' הנה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה' (ברא' כו כז) זה חקל תפוחין. מה קטורת, אם נתן בה דבש פסלה, אף תפילה אם אמר בה דבר של חנופה, פסלה.

משאת כפי תנן הכהנים נושאים כפיהן, מאי לאו לאו לברכה, אף כאן לברכה. והא תחנונים שאדם שואל צרכיו מלפניו ב"ה? כתיב הכא, משאת, וכתיב התם וישא משאת (ברא' מג לד), מה התם צרכיו של אדם, אף הכא צרכיו של אדם. ואי בעית מהכא מנחת ערב שאין מנחה באה אלא מסולת ושמן, שהן צרכיו של אדם.

אני תפילתי לך ה' עת רצון (תה' ס"ט י"ד), כל אימת שאני מכוון תפילתי לך, היא מתקבלת ברצון. יכול פעמים יש רצון לפניו ופעמים אין רצון לפניו, ת"ל ואני תפילתי לך ה' עת רצון—משאני מכוון תפילתי אליו, הרי השעה עת רצון.

אלהים ברב חסדך אי אלהים, הריהו יושב על כסא דין ואי ברוב חסדך, הרי הוא יושב על כסא רחמים? אלא רד לסופו של כתוב עוני באמת יש עך מידה אחת יש לפניו ואמת שמה. אמר הקב"ה באמת אני עונה לך, באמת אני מושיעך, באמת אני עומד מכסא דין וישוב על כסא רחמים.

אלהים ברב חסדך ובמקום אחר הוא אומר ואני ברב חסדך (תה' ה ח), כיצד מתקיימים שני הכתובים? אלא כשחסדו יתברך מתרבה, הוא ואני מתאחדים כביכול והוא עושה רצוני כשאני עושה רצונו. ותנן, אני והוא הושיעה נא.

ברב חסדך עוני אל תקרי ברוב אלא בריב. כשאני רב אתו ומתדיין על עסקי חסדו, הוא עונה לי.

באמת יש עך אין ישעו בא אלא כשהעולם שרוי באמת תה"ד ואמת ה' לעולם ה' - לוייה (תה' קיז ב) אימתי הללו יה, כשאמיתו בא לעולם.

ואני תפילתי ובמקום אחד מה הוא אומר ואני תפלה (תה' קט ד) בשעה שאני מתפלל בכל לבי, אני ותפילתי היו לאחד. ד"א ואני

קורא נכבד,

גליצין נוסף של "טורי ישרון" מונח בזה לפניך. אנו מקווים כי תמצא בו עניין וכי רצונך להמשיך להימנות עם קוראיו. אנא המנה על חותמי! בודאי ברורה גם לך חשיבות הופעתו של הירחון מחד, אולם מאידך ידוע ללא ספק גם לך שהוצאת "טורי ישרון" כרוכה בהוצאות כספיות גדולות, שחלק ניכר מהן חייב לבוא מדמי מינוי. מינהלת "טורי ישרון" ת.ד. 7018 ירושלים

שואל כענין ומשיב כהלכה

שיר הייחוד

שאלה: מקורו של שיר הייחוד מהו ומחברו מיהו?

תשובה: שיר הייחוד, הרגיל ומקובל במנהגי האשכנזים, והמודפס בסידורים ובמחזורים, נתחבר כנראה בחוגי חסידי אשכנז לפני שבע מאות שנה. יש שייחסו אותו לר' יהודה החסיד מרגנש-בורג, בעל "ספר החסידים", ויש שייחסוהו לר' שמואל, אביו של ר' יהודה. אחרים ייחסוהו לחכם לא-גודע ושמו ר' בצלאל, או למחברים אחרים. דבר ברור ומוסמך אין בידינו בענין זה. והיו אפילו גדולים, שהטילו חשד במקורו ובמחברו של פיוט זה, ומשום כך רצו לפסלו ולאסור את אמירתו בכלל.

כנגדם היו שהחשיבוהו מאוד, וביקשו לצמצם את אמירתו בימים טובים בלבד. לפי זה נתגבשו בקהילות האשכנזים שלושה מנהגים שונים בא-מירת שיר הייחוד. השיר כולו מחולק לשבעה חלקים, כנגד ימות השבוע. יש קהילות שאמרוהו בכל יום לפי חלוקה זו בסוף התפילה, אחר המזמור של יום, או במקום המזמור של יום. יש שלא אמרוהו אלא בשבתות וימים טובים, ויש שלא אמרוהו אלא בליל יום הכיפורים, והוא המנהג הרווח ביותר.

לפי תכנון זה הימנון, שיר שבח לקב"ה המייחד אותו ואת שמו, מטעים הרבה את ייחודו — ומכאן שם השיר "שיר הייחוד". השבחים בנו-יים על רעיונות פילוסופיים קרובים לרעיונות המובעים בספר האמונות והדעות לרב סעדיה גאון. לשונו — מליצה מקראית צחה, עשויה קטעי פסוקים, וכמעט שאין למצוא בה ביטויים תלמודיים או רמזים למדרשי חז"ל, אך כנגד זה מצויים בה מונחים וצירופים מלשון הפילוסופיה. לשיר הייחוד מצורף בסופו גם "שיר הכבוד", הפותח ב"אנעים זמירות ושירים אארוג". אף הוא הימנון לכבודו של הקדוש ברוך הוא.

מלבד שיר הייחוד ושיר הכבוד האמורים, נתחברו שירי ייחוד אחרים על-ידי פייטני אשכנז וספרד, ונקבצו בקובץ "שירי הייחוד והכבוד" עם מבואות ופירושים על-ידי אברהם מאיר הכרמן, בהוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תש"ח. צבי קפלן

שמות החדשים

שאלה: מהו מקור שמות החדשים העבריים שאנו מונים?

תשובה: כידוע, עלו שמות החדשים עם שבי בבל, שכן בתורה ובכל הספרים שנכתבו בימי הבית הראשון נקראים החדשים במספרים סדוריים — כמות שאנחנו קוראים עד עכשיו לימות השבוע: ראשון, שני, שלישי וכו'.

אמנם נמצאים במקרא לעתים גם שמות פר-טיים לחדשים: החדש הראשון לחדשי השנה, שבו מתקרבת התבואה לגמר בשולה, נקרא בתו-רה גם "חודש האביב", החודש שאחריו, הוא החודש השני, נזכר פעם בשם חודש זיו, החודש השביעי הנקרא בפינו תשרי, נקרא ירח האית-נים, והחודש שאחריו נקרא גם ירח בול; אבל רגיל ונפוץ יותר סימון החדשים במספרים. רק בספרי המקרא שנכתבו אחרי גלות בבל, בנבו-אות זכריה, במגילת אסתר ובספר עזרא ונחמיה. נקראים החדשים בשמות השגורים עתה אצלנו. נראה עם זאת שגם לפני גלות בבל היתה קיימת הנטיה לקרוא שמות פרטיים לחדשים, שהרי בחפירות בגור נמצא לוח מקוטע של אבן ועליה רשומים בכתב עברי עתיק שמות של חדשים וכולם מציינים את עבודתו העונתית של האכר: ירח אסיף, ירח זרע, ירח קציר שעורים, ירח קציר כל וכד', אבל השמוש בשמות האלה אינו ידוע לנו משום מקור אחר, אף כי מתקבל הוא מאוד על הדעת. גם בדורות התנאים, אחרי (המשך בעמ' הבא)

על עניינים שונים בישרון

ד"ר דוד רידר

עד אחרי העמידה. הרבה ממתפללי ישרון עובדים על דין זה, ואפילו גבאים של בית הכנסת מפטטים בשעה שאסור לדבר. דבר זה גורם לנו שם רע בקהל החרדים, ועלול להיקרא לנו בשם גנאי של בית הכנסת לעמי הארץ. בשעת קריאת התורה וההפטרה אסור לדבר, כל אחד מאתנו מחוייב להקשיב לקריאה, מלה במלה, אם לא, לא יצא ידי חובתו. בשעת קריאת התורה וההפטרה הרבה יוצאים לרחבה מאחורי בית הכנסת ומפטטים שמה. כדאי לסגור לגמרי את הדלתות המובילות לרחבה, כדי למנוע תקלה זו. בבית הכנסת הגדול בתל-אביב קיים יריד ממש בשעת קריאת התורה ברחבה בצד בית הכנסת.

בראש השנה אסור לדבר אחרי התחלת התקיעות עד סוף התקיעות בחזרת הש"ץ לפני מודים, כמה ממתפללי ישרון מקפידים על הדין הזה? ואפילו רבנים וגבאים ועסקני הצבור מדברים בעת הזאת. כדאי לתלות הוראות למתפללים

כאשר בשרו לי שהירחון "טורי ישרון" יקום לתחיה, פקפקתי מאוד בצורך החיוני של הופעתו מחדש. אך אחרי שכבר הוא חי וקיים, אני מברך אותו באריכות ימים. לפי דעתי אין להדפיס ב"טורי ישרון" מאמרים מדעיים, כי אני חושב שזה בזבוז המאמץ המדעי. בשביל מאמרי מחקר קיימים די ירחונים מיוחדים להם. ב"טורי ישרון" יש לכתוב אך ורק על ענייני ישרון, על ההוי בישרון ועל הדברים הטעונים תקון בישרון. בקשו ממני שאני אכתוב על המחקר שאני עסוק בו זה שנים רבות, על התרגום הארמי לתורה המכונה תרגום יונתן בן עוזיאל, אך בגלל הטעם הנ"ל סרבתי לעשות את זאת, רק הסכמתי לכתוב על ענייני ישרון.

אין משיחים בשעת התפלה

לפי ההלכה אסור לדבר בתפילת ערבית מברכו עד אחרי העמידה, ובתפלת שחרית מברוך שאמר

ונחמיה, ומעוטם לא נזכר שם—ואין זה אלא מקרה.

החדש מרחשון הוא מן החדשים, ששמן הפרטי לא נכתב במקרא—ומאחר ששם החדש הזה נראה בעיני העם ארוך מדי, קצרוהו וקראו לו בשם חשון. אבל בעניינים רשמיים כגון בגטין, בכתובות ובשטרות אין להשתמש אלא בשם מרחשון, ולא בשם חשון, שאינו אלא כנוי עממי. כיון שקצרו את השם והשמיטו ממנו את ההברה "מר" נאמרו פירושים דרושיים שונים על הוראת ההברה הזאת "מר". אבל האמת היא, שהשם מרחשון מקורו בבלי והוא מורכב משתי מילים: מרח שון—שפרושן: הירח השמיני.

אליעזר אלינר

(סוף מעמ' קודם)

חורבן בית שני, היתה קיימת עוד כנראה הנטיה לקרוא לחדש השנה על שם המאורעות העונתיים החלים בהם. ברייתא היא בגמרא בבבא-מציעא, והיא נמצאת בתוספתא מסכת תענית, המפרשת את התקופות שנאמרו לנח ובניו על חדשי השנה: זרע וקציר וקור וחום, וקיץ וחרף—הרי כאן ששה שמות לפי המאורעות לשש תקופות השנה, שני חדשים לכל תקופה.

אבל כאמור, מאז עלו בני הגולה מבבל הביאו עמיהם שמות שמקורם בבלי, לכל שנים עשר החדשים, ואנחנו נוהגים כמותם וקוראים לחדשים בשמות האלה בכל שטרותינו וחשובינו. רוב שמות החדשים כתובים בספרי זכריה, אסתר

בלוח המודעות, ולצרף לכרטיסי המקומות את הדינים הנ"ל.

ריבוי העליות

בגליון י"ג מתאונן י. ב. על רבוי העליות, דבר שגורם לאי-סדר בבית הכנסת. לפי דעתי מותר לדבר בין גברי לגברי, וביתר דבדרי תורה, ורבוי הקרואים לתורה מאפשר לנו לעיין במפרשים, ועל פי רוב הזמן אינו מספיק לנו כדי לעבור על חדושיהם. חוץ מזה, בית הכנסת זקוק לרבוי הקרואים בשביל הכנסותיו הדלות.

עשיית השלית

אנחנו צריכים להזהר שבית הכנסת שלנו לא יזכר בנשימה אחת עם בתי התפילה של הרפורמים והליברלים ומחפשי דרכים זרות. ולכן אני דורש כבר הרבה זמן שגבאי בית הכנסת יבקשו מן הזרים המבקרים את ישיורן שלא ילבשו טלית בצורת צוארון, אלא יפתחו אותה כדרך ששאר מתפללי ישיורן מתעטפים בה.

לבוש אחר

אני מציע שבימים הנוראים כל המתפללים יחבשו כיפה לבנה. זה לא דין, אך מנהג עתיק בישראל. אם כל המתפללים מופיעים בכיפה לבנה ובבגד לבן, אם אפשר, מראה בית הכנסת ישרה רגש של קדושה, הוד והדר, ורצינות השעה וטהרת הנשמה. ומה מראהו היום? כיפות לבנות ושחורות ובצבעים אחרים, מגבעת שחורה או אפורה, גם כובע קש, האם אין זה מראה מכוער?

נוסף ומנהג

בית הכנסת קבל את מינהל החסידים לומר סליחות בפעם הראשונה במוצאי שבת בלילה לפני חצות. מנהג עתיק של הפרושים (המתנגדים) לקום באשמורת הבוקר, וכך נוהגים עד היום בשכונת שערי חסד ובמקומות אחרים לדפוק לסליחות בשעה מוקדמת לפני עלות השחר, למרות העובדה שבבית הכנסת ישיורן נוהגים לפי מנהג הפרושים, מנהג הגר"א, מתפללים סליחות בלילה, והחזן שר בפומון: בועקם בעוד ליל, אני הצעתי פעמים רבות לחזן לשנות את הנוסח

ולשיר: בליל, כי בעוד ליל הוא לפנות בוקר, ולא לפני חצות הלילה, אך לא הסכים. שינו את זמן הסליחות, אך לא שינו את המלים הסותרות את שינוי הזמן. אפילו בערב ראש השנה כבש המנהג החסידי חלק מקהל ישיורן ומתפללים סליחות גם כן בלילה, ובכל זאת אומרים: השכמתי לחלותך מלך רב. וכך יש בערב ראש השנה שלושה מגיינים לסליחות, ואיזה פיצול של הקהל, ולכן כדאי לבטל את המגייני בלילה.

הזמנים השתנו, אך לא שינו את נוסח התפילה, אפילו אם הוא מתנגד לשינוי הזמן, ברוך השם, יש לנו מדינה עצמאית, אך ממשיכים להתפלל כאילו אנחנו ח"ו עוד בגולה.

בתפילה נעילה התפללתי במגייני פרטי קרוב לביתי, ולא אמרו שם את הבתים: העיר הקודש והמחוזות היו לחרפה ולבזיון וכו'; ועיר האלקים מושפלת וכו'. ולכן הצעתי כבר פעמים אחדות לשנות את נוסח התפילה כדי שיתאים למצבנו במדינת ישראל. בתפילת שחרית בברכת אהבה רבה יש להתפלל: והנא את אחינו לשלום מארבע כנפות הארץ ותוליכם קוממיות לארצנו; בעמידה בברכת תקע בשופר גדול יש להתפלל: וקבץ את אחינו יחד מארבע כנפות הארץ לארצנו; בתפלת מוסף של שבת: יהי רצון מלפניך ה' אלקינו ואלקי אבותינו שתעלה את אחינו בשמחה לארצנו; ובברכת המזון: הרחמן הוא ישיבור עול אחינו מעל צוארם והוא יוליכם קוממיות לארצנו.

המקהלה

לא רק "טורי ישיורן" קמו לתחיה, אלא גם המקהלה התחדשה. אינני חסיד גדול של מקהלה בכלל, אני בעד שירת הקהל, כמו שאני רגיל לשמוע זה יותר מארבעים שנה בישיורן. ולכן לפי דעתי המקהלה צריכה להדריך את הקהל בשירתו, ולא להפסיק את השירה בקהל. שמחתי לראות שהפסיקו את המקהלה ביום שני של ראש השנה לשיר: היום הרת עולם וארשת שפתינו, והקהל חזר לזכותו לשיר הנ"ל, בשביל הרבה מתפללים המקהלה היא הצגה תיאטרונית ומסתכלים על השרים במקהלה ואינם משתתפים בשירה. ולכן כדאי לתת למקהלה מקום נסתר

בבית הכנסת, כדי שהקהל לא יראה את המשו-
ררים, רק ישמע את השירה וישתתף בה.

קנה לך חבר

חבל שאין חברות בין חברי הסתדרות ישרון.
הרבה חברים אינם מכירים זה את זה. אוירה קרה
שוררת בין החברים, ואין פלא שהרבה עזבו את
בית הכנסת. כדאי לפתח יחס ידידותי בין חבר
לחבר.

אני תקוה שדברי אלה לא יהיו כקול קורא
במדבר, וועד בית הכנסת יתקן בקרוב את
המעוות. (בנ"ל חזרתי על דברים שכבר כתבתי
בגליון ד).

ארועים חברתיים ב"ישרון" בתקופה בה דנה
החבורה הזו. סבבו, כמוכן, סביב הימים
הנוראים ותקופת החגים, ותרבה מן הדברים הם
בבחינת מסורת שנתית.

תפילות הימים הנוראים ופוכות

ביהכ"נ המרכזי היה מלא מפה אל פה, כרגיל,
וקהל עדת ישרון מנה גם מספר רב של עולי
רגל. כבי' נשיא מדינת ישראל, השרים ד"ר י'
בורג ומ' קול, התפללו וכובדו בכיבודים.

כנסים לבני נוער

ישרון הרבתה לעשות בכנסת, בימי הרחמים
והסליחות, ב-3 גושים, ילדים וילדות החל מגני
ילדים וכלה בבתי חינוך על-יסודיים, אשר
הערכים הדתיים ומינהגי העונה הובאו בצורה
נאותה להכרתם, בטכס של כשעה שמעו הילדים
פרקי קריאת התורה וההפטרה, מבחר תפילות
מפי חזן ומקהלה, תקיעת שופר וכו'. בני הנוער
שמעו גם "דרשת התעוררות" מפי רב צעיר,
יוצא צה"ל ר' יצחק שטיינר, המעורה בחייהם,
מבין לרוחם ומדבר בלשונם.

על פעולה זו יש לברך ולהתפלל להמשכה
ולקביעותה בציבור צעיר זה. בימינו פונה הנוער
העירוני אשר לכאורה אפף תרבות ישראל ונושם
את רוחה יום יום, בצמאנו למקור מים חיים

של ערכי תורה ויהדות. "ישרון", השואפת לטוב
והנשגב שביהדות בכל יפיו וטהרו, חייבת להי-
חלץ יותר ויותר למשימה כזאת והצלחתו של
הנסיון תוכיח, שבחירה בדרך הטובה.

סדרת הרצאות ופזורים במסגרת

"ירושלים המקראית"

מפעל גדול וחשוב, שהצליח יפה לדעת המש-
תתפים בה היא הסדרת כנסים שכל אחד אמנם
יחידה מענינת בפני עצמה, אולם מהזים יחד
חטיבה בנושא מרכזי — "ירושלים המקראית".
קהל גדול ומגוון ממלא את "עולם עליאש" עד
אפס מקום, בימי א' אחה"צ. כנס כזה מחולק
לשתי פעולות: האחת היא הרצאה על אחד
מאתרי ירושלים, מלווה הקרנת שקופיות, בדרך
כלל של חפירות וממצאים ארכיאולוגיים שנתגלו
בימינו. והשניה היא סיור באתר עצמו, בביצוע
זה משתתפים, נוסף על "ישרון", מחלקת החינוך
של עיריית ירושלים ומשרד החינוך והתרבות.
— שלושה שותפים אשר לזכותם ייחשבו מפעלים
תרבותיים חשובים בעבר ובהווה.

אין זו סתם חוויה של היכרות מקרוב עם תקופה
עתיקה. כשהמדובר הוא בירושלים, עיר הנצח,
ובמרחצ-מדריכים שהם גדולי החוקרים במקרא
ובארכיאולוגיה שיצאו להם מזוניטין בעולם כולו,
הכל הופך כה חי ומוחשי, והזמן של אלפי שנים
כאילו מצטמצם ונמוג, ואת החוויה קשה לתאר
במלים.

שמחת בית השואבה

המון חוגג מילא את ביהכ"נ המרכזי ואת הרחבה
הסמוכה במוצאי יום א' של חג הסוכנות, לשמחת
בית השואבה המסורתית. פעולה זו מבוצעת מדי
שנה ע"י "ישרון" והמועצה הדתית בירושלים.
ברכו את הקהל כבי' הרב הראשי לישראל,
הגאון רבי איסר יהודה אונטרמן שליט"א, שר
הדתות הד"ר זרח ורהפטיג, הרב ד"ר יעקב וויינ-
שטיין מטעם המועצה הדתית והרב שמואל נתן
מטעם "ישרון". החזן — אנשיל ומקהלת ביה"ס
"חורב" בניצוחו של מר מאיר ברום הנעימו
בשירה, וכל הקהל יצא במחולות לצלילי תומורת.
הנחה הרב שפירא, רבה של שכונת בית הכרם.

האספה הכללית לעניני תקציב

ביום כ"ב מנ"א נתקיימה האספה הכללית השנתית לעניני תקציב. שאישרה את תקציב תשל"א.

הי"ר, הרב ש. נחן, פתח וספר על הפעולה הענפה שבה התחיל לפעול הוועה"פ החדש. כן ציין את תחילת ניצולו המירבי של האגף החדש על כל שרותיו לקהל עדת ישרון, והזמין את כל החברים להשתתף בפעולות שהעמיד לו הוועד החדש.

גובר הכבוד של הסתדרות ישרון, מר מיכאל לוזן (לוזנר) הציג את תקציב שנת התקציב הבאה, וציין שלרגל הפעולות הענפות שכבר הוחל בהם יגדל התקציב הבא ככחמשים אחוז מתקציב השנה שחלפה.

חברי ועה"פ ציינו בצער את השתתפות המועטת של החברים באספה, וקראו לפעילות יתר של החברים — חברי ישרון — שישתמשו בזכותם בהבעת דעת בכל הליכות ישרון.

ועדת בקורת לשנת תשל"א

לועדת בקורת לשנת תשל"א נבחרו החברים הבאים: שמואל כהן; יעקב רייס; אריה עליאש.

ועדת האחזקה

בגליון הקודם צויינו מספר ענינים של בדק

הבית. בחלקם כבר בוצעו הדברים, ובחלקם עומדים בשלבי בצוע. לקראת הימים הנוראים הבעל"ט יושלמו כל הדברים הטעונים תיקון, כולל סידור וצביעה בחלקי אגף בית הכנסת.

אולם הספריה

כל המבקר בספריה יהנה בודאי מן הריהוט הנאה והמעשי כאחד שהוכנס לאולם הספריה. שתוכנו ע"י האדריכל שמעון וויינברגן מתל אביב, לפי מיטב המידע האדריכלי המודרני. מקומות הישיבה תוכננו בדרך זו שנוצר הפרד בין קורא לקורא, המהות הרגשה של ייחוד, והקורא כמעין, כלומר לבחינה או עושה העבודה המדעית, נהנה מהתייחדות עם עצמו ועם עבודתו. ספריה זו, כפי שכבר נאמר, הפכה להיות הספריה התורנית-מדעית של מרכז העיר. חברי ישרון ומתפללי ביהכ"נ מוזמנים לבקר ולהינות ממרכז תרבותי זה.

טיול חג הפוכות

ועדת החברות של הסתדרות ישרון המשיכה במסורת האירועים של שמחת בית השואבה, כג' סים חגיגים וכד', וביניהם הטיל המסורתי בימי חול המועד. גם השנה נתקיים הטיול, שמסלולו הפעם היה: ירושלים, ערד, מצדה, נבטים, סדום, (המשך מעמ' 26)

ספר קהלות משה, והוא מקרא גדולה עם

כל הפרושים... אמשטרדם, דפוס משה פרנקפורטר, תפ"ד—תפ"ו.

הספר בן ארבעה כרכים גדולי מדות, 46 ס"מ גובה הכרך. בספר קובצו יחד פרושים נדירים לתנ"ך, כגון: כלי יקר על נביאים ראשונים, כלי פז על ספר ישעיהו, רלב"ג על התורה ועוד. בפורמט זה, לא יצאה מהדורה נוספת.

כל הספרים הנוכחים (ויתר הספרים בספריה) עומדים לרשות הצבור, וכל דכפין ייתי וילמד.

(סוף מעמ' 18)

תנ"ך מלשון קודש מועתקים ובלשון אשכנז נכתבים... על פי מפרשים גדולים וחשובים... התרגום נעשה ע"י הישיש הר"ר יוסף בר אלכסנדר... ומנופה בשלש עשרה גפה...

הערה: המדפיס הקדיש את הספר ל-Friedrich Wilhelm Mavklraf von Branden-bvrg. לספר גלוו הסכמות רבות ביניהם "הסכמות המאורות הגדולים ראשי הישיבות... וקציני ארבע ארצות מדינות פולין". הספר נדפס באותיות צו"ר (צאינה וראינה).

7. ר' שמעון פרנקפורטר, מלקט

מכתבים לעורך

לכבוד

מערכת "טורי ישרון"

ירושלים

א"נ

עם חידושו של "טורי ישרון" באתי לעלעל בגליונות קודמים והתעכבתי על הצעתו של מר אליעזר אליגר במאמרו המצוין "כוונות מחודשות בתפילתנו (טורי ישרון, אלול תשכ"ז). הנני מצוין עוד כמה דוגמאות של חידוש כוונותינו בתפילותינו ובקריאור תינו.

נראה לי שכל פסוק וכל מלה ב"שירת הים", שעליה אנו חוזרים בוקר בוקר בתפילתנו, יש בהם משום ביטוי שבח והודיה על הנסים שראו עינינו; מצבנו לפני חודשים אחדים היה דומה ממש למצב אבותינו כשהיו סגורים בין המדבר לבין חילות פרעה; והתשועה שעשה לנו הקב"ה בחסדו וברחמי דומה ממש כפרטים רבים להצלת אבותינו מיד פרעה. אין כאן מקום להתעכב על כל ביטוי וביטוי וכל אחד יכול למצוא לעצמו את ההתאמה המלאה למצבנו אנו, ואסתפק רק בביטויים אחדים לדוגמה: ה' איש מלחמה, ה' שמו; אמר אויב ארדף אשיג אחלק שלל תמלאמו נפשי אריק חרבי תורישמו ידי — נשפת ברוחך וגו'; תיאור פיוטי של מאורעות אייר תשכ"ז לא יוכל למצוא ביטויים הולמים ומדויקים יותר! ולבסוף — הרמז להקמת בית המקדש כתוצאה וכהמשך להתנהלות בארץ מן ההכרח שישמש ביטוי למשאלתנו הנשגבה ביותר. וחבל ששירת הים נאמרת כמעט בכל בית כנסת במהירות מסחררת, שרק בקושי מאפשרת לכל יחיד לקרוא אותה, אך לא בשום אופן להתעמק בה ולגלות בה את משמעותה האקטואלית העמוקה!

בהפטרת שבת שופטים: הביטוי "הנה לקחתי מידך את כוס התרעלה את קבעת כוס חזמתי לא תוסיפי לשותותה עוד. ושמתיה ביד מוגיך אשר אמרו לגנפוך שחי ונעבדה וגו'" נותן ביטוי חי להרגשתנו בשבועות האחרונים ובדברי הנביא חזקיהו אינם למצוא עידוד ובטחה שמצבנו הנוכחי יאריך ימים. הביטוי "כי לא יוסיף יבא בך עוד ערל וטמא", אחרי ההזמנה לציון ולירושלים ללבוש עוז ובגדי תפארה (כלומר לאחר נצחון המלווה מעשים המוסיפים כבוד בעיני העולם כולו), נותן בלבנו את ההרגשה כי נצחון זה וכבוד זה אינם בני-חלוף, הגויים לא ישובו עוד לשלוט בעירנו והנסים שהביאונו לשחרור עיר קדשנו הנם פעמי הגאולה הראשונים. ולבסוף, הפסוקים "סורו סורו צאו משם טמא אל תגעו צאו מתוכה הברו נשאי כלי ה'. כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכו" נראים כהזמנה מצד אחד להתחיל בהכנות לקראת

הטהרות הנחוצה להקמת המקדש, כדורו לקראת תיכון תכניות לשם כך, אך מצד שני הזהרה לא להיחפז יותר על המידה בתחום זה.

ואולם נשאלת עוד שאלה חמורה רבה לרוב בתי הכנסת: עם כל החשיבות והברכה שבייחוס כוונות חדשות לחלקים של תפילותינו, כיצד אפשר לומר עוד ביטויים המהווים כאילו כפירה בנסים ותיאור מסולף של מצבנו, כיצד אפשר לא לתת ביטוי פוזיטיבי, ברור ומפורש לרגשות הכרת הטובה שלנו לאבינו שבשמים? נראה שליד חידוש הכוונות יש לפעול גם בכיוון סילוק אותם חלקים מהתפילה שאינם מתיישרים עם מצבנו ועם הטובות שגמלנו ה', יש לחדול מלבקש מהקב"ה שיתן לנו את מה שכבר נתן לנו, יש להודות לו על כך ולהתפלל שישלים את הגאולה שכבר הביא עלינו בחלקה. והאם מוגזמת התקוה שבית הכנסת "ישרון", שהיה בעבר חלוץ בכמה חידושים חיוניים אגב נאמנות מוחלטת להלכה, יימנה עם החלוצים גם בתחום זה?

ולבסוף הערה על נקודה אחרת: ברשימתי "חודש אלול על פי המנהג האיטלקי" הודפס בטעות כי באיטליה חוקקים ב"ר"ח אלול "תר"ת" והיה צ"ל "תשר"ת": אם כי הדבר פגום, כדאי יהיה לפרסם תיקון טעות, שמא יחשוב הקורא שהיה קיים מנהג שלמעשה לא היה ולא נברא.

בברכה לשנה החדשה

מנחם הרטום

רחוב דגניה 3 — ירושלים

הארה בהלכות תפילה להרמב"ם ז"ל

ידוע ומפורסם כי כל הלכותינו של הרמב"ם יש להם מקורות בתלמוד (חוץ מאותם המקומות שהוא כותב בפירוש שזו דעתו או דעת הגאונים ודעות רבותיו), וכל דבריו הם בתכלית הדיק. ידוע כמו כן שלהרבה הלכות לא נמצאו מקורות עד היום ומומן לזמן מתגלים מקורות חדשים. ברצוני להתעכב כאן על פיסקא אחת בדבריו שמפרשי ונושאי כלי של הגשר הגדול לא מצאו לו מקור ולפי עניות דעתי מצאתי סמך לדבריו בתלמוד בבלי.

זה לשונו בהלכות תפילה (ח, א): "תפלת הצבור נשמעת תמיד ואפילו היו בהן חוטאים אין הקב"ה מואס בתפלתן של רבים וכו'". והנה לכל מה שנאמר בהלכה זו ידועים המקורות (עיין במפרשים) פרט לפיסקא: "ואפילו היו בהן חוטאים". וכבר הר"ג שזאת הרב אלימלך ברשאול זצ"ל במאמרו: "תפלת הצבור" (עיין "בית הכנסת", גליונות ביהכ"נ

שבע מצוות בני נח לשם שמים יימנה בין צדיקי אומות העולם. גר שמסרב לקיים תרי"ג מצוות מתחייב בנפשו. יוצא מזה שקולא כזו תהיפך לו למכשול רציני.

יש עוד שתי גקודות שאי אפשר לקבלן. האחת היא שבעיית הגיור שונה מעניינים אחרים בהלכה. כי מלבד דעתו של היחיד... קשורה כאן דעתם של בני משפחתו, דעת הקהל היהודי בארץ ובחוץ לארץ וכן דעת העולם הלא יהודי.

האם באמת דעת המשפחה קובעת את ההלכה? נאמר "איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו". ואומר רש"י על כך: סמך שבת למורא אב. לומר, אף על פי שהוזהרתיך על מורא אב, אם יאמר לך, חלל את השבת, אל תשמע לו. וכן בשאר מצוות.

ועכשו לגבי דעת הקהל בארץ ובחוץ לארץ. יש כיום "דעת קהל" לגבי כל ענפי ההלכה. יש "דעת קהל" להפעיל תחבורה ציבורית בשבת. יש לאחרונה "דעת קהל" לשוק בשר חזיר בארץ.

האם נקבע את ההלכה בהתאם לדעות אלה? דווקא דביקות שלימה במצוות התורה עשויה לעודד תדמיתנו בעיני העולם הלא יהודי. ככתוב: כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים. ועוד נקודה. מה נוכל ללמוד מחיי הגיטו לגבי חיינו החפשיים כאן בארץ הזאת?

ומה לגבי דעת העולם הלא יהודי? אנחנו שרים, להיות עם חפשי בארצנו. מה פירושו של דבר זה לגבי היהודי הדתי? הפירוש הוא לקיים כל המצוות באהבה ללא הגבלות וללא הקלות.

כדי להנחות אותנו בדרך זו, טוב שתהא סמכות עליונה למען נשמע בקולה, נקבל החלטותיה ללא כל פיקפוק. אם נחזקנה הרי שנתחזק.

בכבוד רב
רפאל מולר

ורע מה שתשיב!

(תשובת העורך להערות שבעל-פה)

קשה להתיחס לדבר ה"אפיקורסים" שכל שאתה עושה בעיני ציבור אינו טוב בעיניהם. מבטלים הם כל דבר מינה וביה. שכן זה דרכם לרפות ידי העושים בטענות סרק שאינן ממין השיחה. נזקקים הם לכל מיני הוכחות נטולות כל יסוד.

תוך שיחה עם הרבה עשרות (אולי למעלה ממאה) חברים על הוויתור של עיתוננו נמצאו המבטלים פחור-תים מכדי אצבעות של יד אחת.

הגדול בתל-אביב, חוב' חשון תש"ח). וז"ל: "ואף נדייק, הרי הודגש כאן מה שלא הודגש בגמ': ואפילו היו בהן חוטאין".

בדמה לי כי מקור הפיסקא הזאת בגמ' דילן מסכת תענית (ח, א) דאמרינן שם: "אמר רבי אסי אין תפלתו של אדם נשמעת אלא אם כן משים נפשו בכפו (דהיינו בלב שלם, מהרש"א), שנאמר: "נשא לבבנו אל כפים". איני?! והא אוקים שמאל אמורא עליה ודריש: ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו (עם הקב"ה, רש"י) ולא נאמנו בב"ריתו" ואף-על-פי-כן (כתוב בסמוך) "והוא רחום יכפר עון" (ושומע תפלתם, והיכי אמרת שאין תפלתם נשמעת אלא אם כן משים נפשו בכפו?!), לא קשיא: כאן ביחיד, כאן בצבור (תפלתם נשמעת אף-על-פי שאין לב כולם שלם, כדכתיב "ויפתוהו בפיהם" בדברים לשון רבים). מכאן שמאותו הפסוק — שאנו לומדים ממנו שתפילת הציבור נשמעת אפילו איננה בלב שלם, אנו לומדים שתפילת הציבור נשמעת אפילו היא כזו — לא נאמנו בביתנו" ואעפ"כ "והוא רחום יכפר עון" ותפלתם נשמעת.

נתן פריד

עורך נכבד!

מאד הצטערתי שבהופעה המיוחדת של "טורי ישרון" מצאתי מאמר ביקורת על בית הדין הגדול בירושלים. זכות שמורה לחכמי דורנו להביע דעה על כל בעייה שהיא לפי גישתם, אולם לדעתי אין כל מקום לויכוח עם הסמכות התורנית הגבוהה ביותר, תפקידה היא לפסוק הלכה למעשה ועלינו לקבל הדברים. העובדה שבתי הדין פועלים לפי חוקי המדינה גובעת מחולשתה של היהדות הדתית שלא עלה בידה להקים בית דין גדול בלתי תלוי ואין לי כל ספק שישנו צורך גדול לכך.

מה זה חשוב לנו אם במקרה של הלן זיידמן הסתמכו על חוקי המדינה, די לנו שחכמי התורה הסתמכו על חכמתם ובינתם. אם כל רב ירשה לעצמו לגייר, הרי לא יהא כל פיקוח וכל איש יעשה את הישר בעיניו. קל ביותר לראות את התוצאות ובאמת כך היה הדבר במקומות שמצויה שם סמכות תורנית עליונה ענין הגיור נתון בידיהם (כגון באנגליה) התוצאות היו רצויות שכן זה היה הכלל הקבוע. מדוע איפוא, לחפש ולסמוך על היוצא מן הכלל? מדוע צריך לחפש דרכים להקל?

לפני זמן מה הוזייר רב מפורסם בארצות הברית בפני תופעות בלתי רצויות אלה, הוא טען שכל הענין החשוב הזה ייהפך לענין חיצוני גרידא. ובסופו של דבר ייחדל עם ישראל להיות עם קדוש. נוסף לכך יש כאן עוד שיקול רעיוני. גוי שומר

את רוח ישראל סבא בדרך של חשיבה יוצרת מתמדת. "טורי ישרון" חייב להיות מכשיר חינוכי שיקדם אותם עיקרים שבהם אנו מדברים.

אשר לענין הכספים שעיתון זה נוטל מכספי הציבור נאמר רק ששמו הטוב של עיתון זה מצא לו כבר תומכים אנו בטוחים שציבור הקוראים שימצא עניין בדברים לא ירצה במתנת חנם וישלח דמי המנוי (מחירו של הבטאון הוא כמחירו של עיתון של ימי שיש).

אנו עושים ונעשה למען שיפור רמתו של העיתון. העורך

הערת המערכת

ביהדות אין סמכות של "אינפלליביליות" (Infalibitas) וחלוקי דעות בהלכה לגיטימיים בהחלט. ברור שבני הפלוגתא צריכים להיות שוים בדרגה ועליהם לשמור על סגנונם שלא יהיו בדבריהם בטויים פוגמים ומעליבים.

שאלה אחרת היא אם "טורי ישרון" יכול לשמש אכסניה להבטאת חלוקי הדעות, ואמנם גם שאלה זו שנויה בחלוקי דעות.

כאן נייחד דברים מועטים להשגותיהם של אלה שבקרתם עניינית וליך כעורך דברים לפני הציבור להראות להם כל היריעה כולה. המטרה הכללית של ועדת תורה ודעת של הסתדרותנו שבצילה חוסה "טורי ישרון" היא להיות מכשיר מקדם ומחנך על מנת להרחיב אפקים, על מנת לעורר מחשבה, על מנת ליצור ויכוח גלוי, תכני, בעל אפי חיובי בכל שטח הווייתנו היהודית הייחודית ואל יאמר האומר, אל תעירו ואל תעוררו... עסקו עצמכם בנושאים גיטרליים, וכו' לאלה בודאי עיתוננו מיותר שכן "תרביץ" או "סיני" בודאי יעלו עליו.

לא נימנע ולא נברח מנושאים המנסרים בחלל עולמה של היהדות. זכותנו וחובתנו לשאול את מנהיגיה של הבירה הרוחנית מה תאמר תורת חיים להליכות חיים.

קהילת ישרון על כל תולדותיה היא שיצרה את טיפוס האינטלקטואל הדתי "ששום דבר יהודי לא זר לו ושום דבר אנושי לא זר לו" רבים הם בתי כנסיות בירושלים ובארץ שישרון משמשת להם דוגמא.

וכל זה לא מתוך הדבקות באידיאה שעלינו לקיים

(המשך בעמ' 29)

באר-שבע, ירושלים. השתתפו 26 מחברי ומת-פללי "ישרון", בהדרת מר אהרן ביר.

"פנים חדשות" לשטח ישרון

החידושים ב"ישרון" נכרים לא רק בתוכן, לבאי הבית, אלא גם לעוברים על פניו. בחזית הבית יכול העובר לראות גן יפה שגיטע בשבועות אלה, מגודר יפה, ובקיר הקדמי של ביהכ"ג מתנר-סס סו"ס שמו לתפארת, "הסתדרות ישרון" — בית הכנסת המרכזי.

שהשמחה במעונם

הסתדרות ישרון מברכת את חברנו הרב ד"ר א.מ. סולה ואת רעייתו לרגל נשואי הבת, את חברנו הד"ר חיים חמיאל ואת רעייתו לרגל נשואי הבת, הפרופ' א"א אורבך ומגיד שיעורנו לגשים, מר א. זלקין ורעותיהם לנשואי בניהם. למת-פללנו עו"ד ישראל גלעדי ורעייתו ולחברנו י"מ גלעדי להולדת הבת הנכדה.

הסתדרות ישרון מברכת את חוננו הוהתיק ישראל מייזלס ליום הולדתו הששים.

הסתדרות ישרון מברכת את חברה העו"ד מנחם הרניב להתמנותו כשופט בבית הדין לעבודה. הסתדרות ישרון מברכת את מר ח. י. אונגר וביתו לנשואי בנו גיורא.

לא תנפיקו לראבה עוד

הסתדרות ישרון משתתפת ביוגום של חברנו חיים אטינגר ומשפחתו בהלקח מהם הרעיה ותאם ז"ל. וכן מביעה הסתדרות ישרון את תנחומיה למשפחת הפרופ' וייס ז"ל על מות ראש המשפחה החוקר הדגול. לרב דוד וייגרטן ומשפחתו כוס תנחומים על מות אביו, הרב חיים יצחק ז"ל.

עם חתימת הגליון נודע לנו על פטירתו של חברנו הוהתיק, הד"ר צבי הרמן וולשטיין ז"ל. הערכה על המנוח תבוא בגליון הבא.

מערכת "טורי ישרון" מביעה תנחומיה
לרב דוד וייגרטן
על מות אביו
הרב ר' חיים יצחק זצ"ל

ח. י. אונגר

XEROX	צלום מסמכים	★
XEROX	צלום דופלימטיים	★
	למולטיליט	
MOLTILITH	שכפול אופסט	★
	כתיבה במכונת I.B.M.	★
	כריכה ואיסוף	★

בנק

ארץ-ישראל בריטניה

בערבון מוגבל

כל עסקי בנק

תל-אביב—ירושלים—חיפה—נתניה

יפו—קרית שלום—לונדון

המבחר הגדול ביותר בירושלים
לגברת ולגבר

נעלי קומפורט

בן-יהודה 23, ירושלים

זאב פרוסק ובניו

חברה קבלנית בע"מ

רח' בן-יהודה 3, טל. 23311

דירות למכירה
ברח' טשרניחובסקי 15
ירושלים

"טיב"

הנקניק הכובש את הצרכן

בטיב ובטעם המעודן

טירת צבי

ביח"ר לנקניק ובשר מעושן

כשר

ד. נ. בית שאן, טלפון : 8150—065

הלוואה וחסכון

אגודה הדדית בע"מ, ירושלים

מקבלת חברים, פיקדונות וחסכונות ; ניירות ערך ;
מלוות ממשלתיים ; שילוב חסכון-אשראי ; פקדונות "הון"

מחלקת כספים וניירות ערך למשמרת

TUREI YESHURUN

Monthly published by the Yeshurun Organization, Jerusalem

Editor: Zwi Korech

Editorial board: N. Ben-Menahem, S. Weingarten, B. Kosovski

Postal address P.O.Box 7018 Jerusalem, Israel

Single copy — \$ 1, Subscription price, 1 year, \$ 10

BCI

banque
de crédit international
geneve

Siège central:
9, rue du Conseil-Général
Succursale «centre-ville»
5, rue de la Confédération

ICB

International Credit Bank
Geneva
London Branch: 128-9 Cheapside E. C. 2